

TOSHKENT DAVLAT
SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

KOMMUNIKATIV TILSHUNOSLIK VA TIL KOMPETENSIYALARI

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

BOSH ILMIY-METODIK
MARKAZ

2021

TOSHKENT

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
OLIY TA‘LIM TIZIMI PEDAGOG VA RAHBAR KADRLARINI
QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISHNI
TASHKIL ETISH BOSH ILMIY-METODIK MARKAZI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI
TIL, TARJIMA VA KONSALTING MARKAZI

KOMMUNIKATIV TILSHUNOSLIK VA TIL KOMPETENSIYALARI

TOSHKENT -2020

Modulning o'quv-uslubiy majmuasi Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunarta'lim o'quv-
metodik birlashmalarifaoliyatini Muvofiqlashtiruvchi kengashining 2020 -yil _____
_____ -
sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan o'quv dasturi va o'quv rejasiga muvofiq ishlabchi
qilgan.

Tuzuvchi - Abdurahmonova M.H.,

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Taqrizchilar :

Muhibova ., Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti professori, "Janubiy va
Janubi-Sharqiy Osiyo tillari" kafedrasida professori, f.f.d.

Djalilova Sh. I., Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti "Janubiy va Janubi-
Sharqiy Osiyo tillari" kafedrasida dotsenti, f.f.n.

O'quv -uslubiy majmua O'zRIAIM Kengashining 2020 yil _____dagi ___ -
sonli qarori bilan nashrga tavsiya qilingan

MUNDARIJA

- I. ISHCHI DASTUR
- II. MODULNI O‘QITISHdA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL
TA’LIM METODLARI
- III. NAZARIY MATERIALLAR
- IV. AMALIY MASHG‘ULOTLAR MATERIALLARI
- V. KEYSLAR BANKI
- VI. GLOSSARIY
- VII. ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. ISHCHI DASTUR

KIRISH

Dastur O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son, 2019 yil 27 avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-son, 2019 yil 8 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son va 2020 yil 29 oktabrdagi “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6097-sonli Farmonlari, 2012 yil 10 dekabrda “Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-1875-son, 2020 yil 16 apreldagi “Sharqshunoslik sohasida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatni oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4680-son hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabrdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797 sonli Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovasion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg‘or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o‘zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko‘nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta’lim sohasi bo‘yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo‘yiladigan umumiy malaka talablari va o‘quv rejalari asosida shakllantirilgan bo‘lib, uning mazmuni kredit modul tizimi va o‘quv jarayonini tashkil etish, ilmiy va innovasion faoliyatni rivojlantirish, ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish, maxsus maqsadlarga yo‘naltirilgan ingliz tili, mutaxassislik fanlar negizida ilmiy va amaliy tadqiqotlar, o‘quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari bo‘yicha so‘nggi yutuqlar, pedagogning kreativ kompetentligini rivojlantirish, ta’lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta’lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, «blended learning», «flipped classroom» texnologiyalarini amaliyotga keng

qo'llash bo'yicha tegishli bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish yo'nalishining o'ziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning mutaxassislik fanlar doirasidagi bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar takomillashtirilishi mumkin.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kursining o'quv dasturi quyidagi modullar mazmunini o'z ichiga qamrab oladi:

I. Pedagogning professional faoliyatidagi innovatsiyalar

- 1.1. Kredit modul tizimi va o'quv jarayonini tashkil etish.
- 1.2. Ilmiy va innovasion faoliyatni rivojlantirish.
- 1.3. Pedagogning kasbiy professionalligini oshirish.

II. Pedagogning axborot va kommunikativ kompetentligini rivojlantirish

- 2.1. Ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish.
- 2.2. Maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili.

III. Mutaxassislik fanlari

- 3.1. O'rganilayotgan mamlakatlarda til vaziyati va siyosati.
- 3.2. Texnologiyaga asoslangan til o'qitish.
- 3.3. Tadqiqotlar olib borishda lingvistik metod va yondashuvlar.
- 3.4. Kommunikativ tilshunoslik va til kompetensiyalari.
- 3.5. O'rganilayotgan mamlakatlar tililarini o'qitishda madaniyatlararo muloqot.

IV. Malakaviy attestatsiya

Kursning maqsadi va vazifalari

Oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kursining maqsadi pedagog kadrlarni innovasion yondoshuvlar asosida o'quv-tarbiyaviy jarayonlarni yuksak ilmiy-metodik darajada loyihalashtirish, sohadagi ilg'or tajribalar, zamonaviy bilim va malakalarni o'zlashtirish va amaliyotga joriy etishlari uchun zarur bo'ladigan kasbiy bilim,

ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish, shuningdek, ularning ijodiy faolligini rivojlantirishdan iborat.

Modulning maqsadi va vazifalari

Fanni o‘qitishdan maqsad tinglovchilarda chet tillarni o‘qitishning turli shakllari, metodlari va vositalarini joriy etish orqali til o‘rganishning har bir bosqichini yaratish, boshqarish ishlari, o‘qitishning innovatsion metodikalarini rivojlantirish, shuningdek, chet tillarini o‘rganish, egallash darajasini baholash bo‘yicha materiallar nashretish, yuqorida tilga olingan jarayonlar bo‘yicha turli motivatsion tanlovlar o‘tkazish. Buning uchun tillarning strukturasi va tipologiyasiga, til nazariyasining qiyosiy-tarixiy jihatlariga, bilingvizm muammolari va tasnifi haqidagi fikrlarga, tilshunoslikdagi eksperimentlarga, til o‘rganishning qiyosiy metodlariga, komponent tahlildan komponent sintezga o‘tishiga, CEFRni yaratish va joriy etishga qaratilgan ma’lumotlar tipologik bazasidan foydalanish istiqbollari bag‘ishlangan tilshunoslik sohasidagi adabiyotlar tahlilqilinadi.

“Kommunikativ tilshunoslik va til kompetensiyalari” modulining asosiy vazifalari quyidagilar:

- chet tillarni o‘qitishning turli shakllari, metodlari va vositalarini joriy etish orqali til o‘rganishning har bir bosqichini yaratish;
- o‘qitishning innovatsion metodikalarini rivojlantirish, shuningdek, chet tillarini o‘rganish, egallash darajasini baholash bo‘yicha materiallar nashr etish;
- tillarning strukturasi va tipologiyasiga, til nazariyasining qiyosiy-tarixiy jihatlariga, bilingvizm muammolari va tasnifi haqidagi fikrlarga, tilshunoslikdagi eksperimentlarga, til o‘rganishning qiyosiy metodlariga, komponent tahlildan komponent sintezga o‘tish;
- CEFRni yaratish va joriy etishga qaratilgan ma’lumotlar tipologik bazasidan foydalanish istiqbollari bag‘ishlangan tilshunoslik sohasidagi adabiyotlar tahlilqilish.

Modul bo‘yicha tinglovchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyasiga qo‘yiladigan talablar

“Kommunikativ tilshunoslik va til kompetensiyalari” moduli bo‘yicha tinglovchilar quyidagi yangi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalarga ega bo‘lishlari talab etiladi:

Tinglovchi:

Ushbu majmua yangi pedagogik texnologiyalar va tilshunoslikning zamonaviy yoʻnalishlari asosida tubdan yangilanishni ilgari suradi hamda tinglovchilarning taʼlim berish sifatini koʻtarish maqsadida dasturda turli effektiv va zamonaviy pedagogik texnologiyalar ishlatilgan.

- til kommunikativ yondashuvda til oʻqitish, kommunikativ tilshunoslik tushunchasi va kommunikativ kompetensiya tamoyillari;
- CEFR va uning doirasida 4 kompetensiya: lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiyalaratroflicha oʻrganilishi;
- til strukturalarini oʻrganish;
- kommunikativ nutq kompetensiyalarining oʻziga xosligi va maqsadini;
- taʼlimning har bir bosqichida oʻquvchilarning malakasini aniqlash boʻyicha takliflarni ishlab chiqish;
- tildan foydalanish malakasini tenglashtirish (baholash) imkoniyatlari va muammolari;
- til oʻrgatish va egallash darajasini baholash boʻyicha yoʻriqnoma;
- har bir bosqich uchun standartlar va milliy standartlar yaratish tamoyillarini ishlab chiqish.
- Chet tillarni oʻqitishning pragmatik jihati talabalarning bilimlari, koʻnikmalari va qobiliyatlarini shakllantirish;
- madaniyatlararo tushunish va idrok sharoitida chet tilini amaliy qoʻllash;
- bilimlar, koʻnikmalar va qobiliyatlarning kombinatsiyasi oʻquvchilarning kommunikativ kompetensiyasi;
- Muloqot konsepsiyasi odamning ilmiy va shaxslararo muloqot qobiliyatlari oʻrtasida davom etayotgan urinishlar natijasi;
- Kommunikativ yondoshuv asosida, chet tillarini oʻrganish jarayonida chet tilida muloqot qilish kompetensiyasini shakllantirish;
- kommunikativ qobiliyatga ega boʻlish ;
- Kommunikativ yondashuvda nutqning barcha turlarini ishlatish;
- oʻqish, tinglash, nutq (monolog, dialog), yozish haqidagi **bilimlarga** ega boʻlishi lozim.

Tinglovchi:

til strukturalarini o‘rganish;

- kommunikativ nutq kompetensiyalarining o‘ziga xosligi va maqsadini;
- ta’limning har bir bosqichida o‘quvchilarning malakasini aniqlash bo‘yicha takliflarni ishlab chiqish;
- tildan foydalanish malakasini tenglashtirish (baholash) imkoniyatlari va muammolarini tushuna olish *malakalarini* egallashi zarur;

Tinglovchi:

- Chet tillarni o‘qitishning pragmatik jihati talabalarning bilimlari, ko‘nikmalari va qobiliyatlarini shakllantirish;
- madaniyatlararo tushunish va idrok sharoitida chet tilini amaliy qo‘llash;
- bilimlar, ko‘nikmalar va qobiliyatlarning kombinatsiyasi o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasi;
- Muloqot konsepsiyasi odamning ilmiy va shaxslararo muloqot qobiliyatlari o‘rtasida davom etayotgan urinishlar natijasi;
- Kommunikativ yondoshuv asosida, chet tillarini o‘rganish jarayonida chet tilida muloqot qilish kompetensiyasini shakllantirish amaliyotida qo‘llash *kompetensiyalariga* ega bo‘lishi lozim.

Modulni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha tavsiyalar

“Kommunikativ tilshunoslik va til kompetensiyalari” moduli ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni o‘qitish jarayonida ta’limning zamonaviy metodlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo‘llanilishi nazarda tutilgan:

- ma’ruzadarslarda zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentatsion va elektron-didaktik texnologiyalardan;
- o‘tkaziladigan amaliy mashg‘ulotlarda texnik vositalardan, ekspress-so‘rovlar, test so‘rovlari, aqliy hujum, guruhli fikrlash, kichik guruhlar bilan ishlash, kollokvium o‘tkazish, va boshqa interaktiv ta’lim usullarini qo‘llash nazarda tutiladi.

Modulning o‘quv rejadagi boshqa modullar bilan bog‘liqligi va uzviyligi

“Kommunikativ tilshunoslik va til kompetensiyalari”moduli mazmuni o‘quv rejadagi mutaxassislik o‘quv modullarining barcha sohalari bilan uzviy bog‘langan holda professor-o‘qituvchilarning umumiy kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta’limdagi o‘rni

Mazkur fanni ilmiy va amaliy jihatdan yetarli manbalar asosida o‘rgangan tinglovchilar mavzuni boshka gumanitar fanlar bilan uzviyligini tahlil qila oladi, gumanitar fanlar tizimidagi muassasalarda ichki va tashqi aloqa organlarida mutaxassis sifatida kasbiy kompetentlikka ega bo‘lib, o‘z vazifalarni bajara oladilar.

“Kommunikativ tilshunoslik va til kompetensiyalari”modul bo‘yicha soatlar taqsimoti

№	Modul mavzulari	Tinglovchining o‘quv yuklamasi, soat		
		Jami	Nazariy	Amaliy mashg‘ulot
1.	1-mavzu. CEFR darajalari uchun til o‘qitish tamoyillari.	8	2	6
2.	2-mavzu. Kommunikativ grammatika va kommunikativ leksika.	4	2	2
3.	3-mavzu. Zamonaviy metodlarni o‘rganib chiqish. Talaba bilimni nazorat qilish va baholash.	6	2	4
	Jami:	18	6	12

NAZARIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu. CEFR darajalari uchun til o‘qitish tamoyillari.

Ta’lim bo‘yicha qabul qilingan ta’limning xalqaro standart tasniflagichining qisqa tahlili va zarurati, ularning sabab-oqibati ta’siri, til bilishning har bir darajasi uchun tavsiyalar, madaniyatni asrash va uni yanada rivojlantirish, Yevropada yashovchi kichik xalqlarning tarixi: taniqli o‘zbek olimlarining tadqiqotlari va O‘zbekiston sharoitida chet tillarni o‘rganish bo‘yicha tavsiyalarni moslashtirish yo‘llari, uzluksiz ta’lim tizimida ushbu tamoyillarni amalga oshirish nuqtai nazaridan xalqaro ta’lim makoniga integratsiya maqsadida til bilishning umumevropa SEFR tavsiyalari :SEFRda foydalanuvchilarning 6 darajasi mavjud: boshlovchi – A1, A2; erkin – V1, V2; professional – S1, S2.

Qo‘llaniladigan ta’lim texnologiyalari: dialogik yondashuv, muammoli ta’lim, munozara, o‘z-o‘zini nazorat.

2-mavzu. Kommunikativ grammatika va kommunikativ leksika.

Kommunikativkompetensiya- boshqaodamlarbilankeraklialoqalarnioʻrnatishvasaqlash . Kompetensiyasamaralimuloqotnitaʻminlaydiganbilim, koʻnikmavamalakalartoʻplaminioʻzichigaoladi. Kommunikativkompetensiya - butoʻgʻridan- toʻgʻrioʻzarotaʻsirlashishsharoitidashakllanadiganodamlaroʻrtasidagirivojlanayotganvaasosanonglialoqalartajribasi. Kommunikativkompetensiyanitakomillashtirishjarayoni. Kommunikativharakatlarnitartibgasolishvositalari,ularnioʻzlashtirishvaboyitishbutunmadaniymerosnirivojlantirishvakoʻpaytirishbilanbirxilqonunlargamuvofiqsodirboʻlishi. Koʻpjihatdankommunikativtajribaniegallashnafaqattoʻgʻridan- toʻgʻrioʻzarotaʻsirjarayonidasodirboʻlishi.

Qoʻllaniladigan taʻlim texnologiyalari: dialogik yondashuv, muammoli taʻlim, munozara, oʻz-oʻzini nazorat.

3-mavzu. Zamonaviy metodlarni oʻrganib chiqish. Talaba bilimni nazorat qilish va baholash.

Taʻlim jarayonida zamonaviy yondashuvlar, ularning maqsad va vazifasi. Oʻqitishning interfaol metodlari. Pedagogik texnologiya

faniga asos solgan olimlar. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan noan'anaviy ta'lim usullari. Ularning faoliyat, ijtimoiy hodisa, nazariy fan, o'quv fani, ta'lim-tarbiya tizimi, ta'lim-tarbiya jarayoni, xususiyl fanlarni o'qitish texnologiyalari, turli fanlar bilan bog'liqligi va ilmiy-tadqiqotlar sohasiga xos ko'rinishlari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: dialogik yondashuv, muammoli ta'lim, munozara, o'z-o'zini nazorat.

AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-amaliy mashg'ulot:CEFR darajalari uchun til o'qitish tamoyillari: Til madaniyatning asosiy ifoda birligi bo'lib, ayni vaqtda madaniyatlararo muloqot jarayonida asosiy vazifani bajaradi. Davlatlar va xalqlar o'rtasidagi madaniy va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirilishi chet tillarni o'rganishga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytiradi. Hozirgi vaqtda ta'limni rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri - insonning muloqot qobiliyatini, madaniy, ijtimoiy va informatsion qobiliyatlarni rivojlantirish bilan bog'liqdir.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: muammoli ta'lim, klaster, diagramma, munozara, o'z-o'zini nazorat.

2-amaliy mashg'ulot: CEFRni izchil joriy etish ta'lim sifati.

Til strukturalarini o'rganishning imkoniyatlari va darajalarini, kommunikativ nutq kompetensiyalarining o'ziga xosligi va maqsadini, ta'limning har bir bosqichida o'quvchilarning malakasini aniqlash bo'yicha takliflar; tildan foydalanish malakasini tenglashtirish (baholash) imkoniyatlari va muammolari; til va shevani o'rganish, o'rgatish va egallash darajasini baholash bo'yicha yo'riqnoma, «kommunikativ yondashuv» deb ataluvchi til o'rganish, o'rgatish va egallash darajasini baholashga yagona yondashuvning kutilayotgan ijobiy natijalarini tahlil qilib, har bir bosqich uchun standartlar va milliy standartlar yaratish tamoyillarini ishlab chiqish.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: dialogik yondashuv, muammoli ta'lim, munozara, keys, o'z-o'zini nazorat.

3-amaliy mashg'ulot: Kommunikativ grammatika va kommunikativ leksika: Kommunikativ kompetensiya - odatda boshqa odamlar bilan kerakli aloqalarni o'rnatish va saqlash qobiliyati. Kompetensiya - samarali muloqotni ta'minlaydigan bilim, ko'nikma va malakalar to'plami. Kommunikativ kompetensiya - bu to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sirlashish sharoiti, ongli aloqalar tajribasi. Kommunikativ kompetensiyani takomillashtirish jarayoni.Kommunikativ harakatlarni tartibga solish vositalari. Kommunikativ tajribani egallash. to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sir jarayonida sodir bo'ladi. Odam adabiyotdan, teatrdan, kinodan kommunikativ vaziyatlarning mohiyati, shaxslararo o'zaro munosabatlar.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: dialogik yondashuv, muammoli ta'lim, munozara, keys, o'z-o'zini nazorat.

4-amaliy mashg'ulot: Kommunikativ grammatika va kommunikativ leksika.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish vositalari, ijtimoiy va psixologik trening (SPT). Psixologik xizmat tizimining ajralmas va muhim qismi ,intensiv rivojlanish, SPTning o'ziga xos shakllarining har xilligi , bu shaxslararo aloqa, bilim, ko'nikma va tajribalarni rivojlantirish, ta'sir vositasi.

- ko'nikmalar va aloqa qobiliyatlari tizimini rivojlantirish;
- mavjud bo'lgan shaxslararo aloqa tizimini tuzatish;
- muvaffaqiyatli muloqot uchun shaxsiy shart-sharoitlarni yaratish.

5-amaliy mashg'ulot: Zamonaviy metodlarni o'rganib chiqish. Talaba bilimni nazorat qilish va baholash.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining turlari. Ta'limning innovatsion shakllari. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan innovatsion metodlar. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan innovatsion vositalar.

Vebinar texnologiyalar va ularni ta'lim jarayonida qo'llash.

O'quv loyihalarini ishlab chiqish.

Talabalar portfoliolarini shakllantirish va amaliyotga tatbiq etish.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: dialogik yondashuv, muammoli ta'lim, munozara, keys, o'z-o'zini nazorat.

6-amaliy mashg'ulot:Shaxsga yo'naltirilgan ta'limtexnologiyalarining turlari.

Globalashuv sharoitida ta'lim shaxsni har tomonlama voyaga yetkazish, unda komillik va malakali mutaxassisga xos sifatarni shakllantirish, qisqa muddatda va asosli ma'lumotlar bilan qurollantirish, turli fan asoslarini puxta o'zlashtirilishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish.

Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko'ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo'naltiriltirish.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: dialogik yondashuv, muammoli ta'lim, munozara, keys, o'z-o'zini nazorat.

O'qitish shakllari

Mazkur modul bo'yicha quyidagi o'qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlar (ma'lumotlarni anglab olish, aqliy qiziqishni rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash);
- davra suhbatlari (ko'rilayotgan savollarga yechimlari bo'yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);
- bahs va munozaralar (asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

II. MODULNI O'QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTREFAOL TA'LIM METODLARI

Klaster

Klaster - bu asosiy semantik birliklarni ajratib ko'rsatadigan, ular orasidagi barcha aloqalarni belgilash bilan diagramma shaklida o'rnatiladigan axborotni tashkil etishning grafik shakli. Bu o'quv materialini tartibga solish va umumlashtirishga yordam beradigan tasvir.

Birinchi bosqichda faollashuv, barcha jamoa a'zolarini jarayonga jalb qilish mavjud. Maqsad - berilgan mavzu bo'yicha allaqachon mavjud bo'lgan bilimlarni ko'paytirish, assotsiativ massiv yaratish va ularga javob topmoqchi bo'lgan savollarni berish. Tushunish bosqichida ma'lumotlar bilan ishlash tashkil etiladi: matnni o'qish, olingan faktlarni o'ylash va tahlil qilish. Aks ettirish bosqichida olingan bilimlar ijodiy faoliyat natijasida qayta ishlanadi va xulosalar chiqariladi. Klasterni qabul qilish har qanday bosqichda qo'llanilishi mumkin

- Qiyinchilik bosqichida tinglovchilar mavzu bo'yicha barcha mavjud bilimlarni, ularning taxminlari va uyushmalarini bayon qiladilar va qayd etadilar. Bu mavzuni o'rganishni boshlashdan oldin tinglovchilarning ma'lumotni qabul qilish va aks ettirish motivatsiyasini faollashtirishga xizmat qiladi.
- Tushunish bosqichida klasterdan foydalanish o'quv materialini tuzishga imkon beradi.
- aks ettirish bosqichida klaster usuli olingan bilimlarni tizimlashtirish funksiyasini bajaradi.

Klaster usulidan deyarli barcha mashg'ulotlarda, turli mavzularni o'rganishda foydalanish mumkin.

Ushbu usulni qo'llashda ish shakli mutlaqo har qanday bo'lishi mumkin: individual, guruh va jamoaviy. U belgilangan maqsad va vazifalarga, o'qituvchi va jamoaning imkoniyatlariga qarab belgilanadi. Bir shakldan ikkinchisiga oqish joizdir.

Masalan, qo'ng'iroq bosqichida bu har bir tinglovchi o'z klasterini yaratadigan individual ish bo'ladi. Yangi bilimlar paydo bo'lganda, shaxsiy rasmlar asosida vadarsda olingan bilimlarni hisobga olgan holda, o'tgan materialni birgalikda

muhokama qilishda umumiy grafik sxema tuziladi. Klaster sinfda ishni tashkil etish usuli sifatida va uy vazifasi sifatida ishlatilishi mumkin

Munozara usuli - bu o'quv dasturining nazariy savollarini maxsus dasturlashtirilgan bepul muhokama qilish, odatda savol bilan boshlanadi. Munozara usuli darslarning guruh shakllarida, munozarali seminarlarda, amaliy mashg'ulotlarda, topshiriq natijalarini muhokama qilish uchun suhbatlarda, talabalar o'zlarini ifoda etishlari zarur bo'lgan hollarda amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida qo'llaniladi. Ba'zan ma'ruza-munozaralar ham qo'llaniladi, agar ma'ruzachi materialni taqdim etishda tinglovchilarga qisqa va tezkor javoblarni talab qiladigan individual savollar bilan murojaat qilsa. Ma'ruzaning to'liq ma'nosidagi munozarani ochib bo'lmaydi, ammo munozarali savol birdaniga tinglovchilardan bir nechta turli xil javoblarni keltirib chiqardi, bu jamoaviy fikrlashning psixologik muhitini va munozara savoliga javob beradigan ma'ruzachining fikrlarini diqqat bilan tinglashga tayyorlikni yaratadi "Aqliy hujum" usuli "Aqliy hujum", "aqliy hujum" bu talabning berilgan savolga har qanday javobi qabul qilinadigan usuldir. Bir vaqtning o'zida bildirilayotgan fikrlarni baholash emas, balki hamma narsani qabul qilish va har kimning fikrini doskaga yoki qog'ozga yozib qo'yish muhimdir. Ishtirokchilar o'zlarining javoblarini oqlashlari yoki tushuntirishlari shart emasligini bilishlari kerak. Aqliy hujum - bu muammoni hal qilish uchun g'oyalarni yaratishning oson usuli. Aqliy hujum paytida ishtirokchilar o'zaro fikr almashadilar, chunki har kim boshqalarning g'oyalarini rivojlantirishi mumkin

Loyihaning ommaviy taqdimoti. Taqdimot - bu muhim ma'lumotlarni shaxsiy suhbatda ham, jamoat oldida so'zlashda etkazishning eng samarali usuli. Multimedia uskunalari yordamida slayd-prezentatsiyalar sizga o'rganilgan material mazmunini samarali va vizual tarzda taqdim etish, ibratli ma'lumot olib boruvchi xabarni ajratib ko'rsatish va tasvirlash hamda uning asosiy tarkib nuqtalarini ko'rsatish imkonini beradi. Interfaol elementlardan foydalanish o'qituvchining kasbiy faoliyatining bir qismi bo'lgan ommaviy nutq samaradorligini oshirishga imkon beradi. 41. Kichik guruhlarda ishlash Bu eng ommabop strategiyalardan biridir, chunki u barcha talabalarga ishda qatnashish, hamkorlik, shaxslararo muloqot ko'nikmalarini mashq qilish imkoniyatini beradi (xususan, faol tinglash, umumiy fikrni rivojlantirish, kelishmovchiliklarni hal qilish qobiliyati).

III. NAZARIY MATERIALLAR

CEFR darajalari uchun til o'qitish tamoyillari.

Reja:

1. Ta'lim bo'yicha qabul qilingan ta'limning xalqaro standart tasniflagichi
2. til bilishning har bir darajasi uchun tavsiyalar
3. chet tillarni o'rganish bo'yicha tavsiyalarni moslashtirish yo'llari

Tayanch so'zlar va iboralar: xalqaro standart , til bilishning har bir darajasi uchun tavsiyalar , uzluksiz ta'lim , xalqaro ta'lim , integratsiya , til bilishning umumevropa SEFR darajalari,SEFR foydalanuvchilari ,6 daraja, boshlovchi – A1, A2; erkin – V1, V2; professional – S1, S2.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: *dialogik yondashuv, muammoli ta'lim, munozara, o'z-o'zini nazorat.*

Ta'lim bo'yicha qabul qilingan ta'limning xalqaro standart tasniflagichining qisqa tahlili va zarurati, ularning sabab-oqibati ta'siri, til bilishning har bir darajasi uchun tavsiyalar berildi, madaniyatni asrash va uni yanada rivojlantirish, Yevropada yashovchi kichik xalqlarning tarixi: taniqli o'zbek olimlarining tadqiqotlari va O'zbekiston sharoitida chet tillarni o'rganish bo'yicha tavsiyalarni moslashtirish yo'llari taqdim etildi. Uzluksiz ta'lim tizimida ushbu tamoyillarni amalga oshirish nuqtai nazaridan xalqaro ta'lim makoniga integratsiya maqsadida til bilishning umumevropa SEFR tavsiyalari qo'llanadi. SEFRda foydalanuvchilarning 6 darajasi mavjud: boshlovchi – A1, A2; erkin – V1, V2; professional – S1, S2.

SEFR tavsiyalarini moslashtirish yo'llarini aniqlash uchun chet tillarni o'qitishning turli shakllari, metodlarini va vositalarini joriy etish orqali til o'rganishning har bir bosqichini yaratish, boshqarish hushlari amalga oshirilgan. Bular o'qitishning innovatsion metodikalarini rivojlantirish, shuningdek, chet tillarini o'rganish, egallash darajasini baholash bo'yicha materiallar nashr etish, yuqorida tilga olingan jarayonlar bo'yicha turli motivatsion tanlovlar o'tkazishga undaydi. Bu esa ta'lim sifatida platformani yaratishga imkon beradi. Buning uchun tillarning strukturasi va tipologiyasiga, til nazariyasining qiyosiy-tarixiy jihatlariga, bilingvizm muammolari va tasnifi haqidagi fikrlarga, tilshunoslikdagi eksperimentlarga, til o'rganishning qiyosiy metodlariga, komponent tahlildan komponent sintezga o'tishiga, CEFRni yaratish va joriy etishga qaratilgan ma'lumotlar tipologik bazasidan foydalanish istiqbollari bag'ishlangan tilshunoslik sohasidagi adabiyotlar tahlil qilinadi.

Yuqorida tilga olinganlarga asoslanib qayd etish kerakki, til egallash tizimini takomillashtirish CEFRni izchil joriy etish ta'lim sifati va samaradorligining dialektik rivojlanishiga olib keladi.

CEFR tizimi asoschilaridan biri J.Trim til strukturalarini o'rganishning imkoniyatlari va darajalarini, kommunikativ nutq kompetensiyalarining o'ziga xosligi va maqsadini, ta'limning har bir bosqichida o'quvchilarning malakasini aniqlash bo'yicha takliflarni ishlab chiqish; tildan foydalanish malakasini tenglashtirish (baholash) imkoniyatlari va muammolarini ko'rib chiqish; til va shevani o'rganish, o'rgatish va egallash darajasini baholash bo'yicha yo'riqnoma, «kommunikativ yondashuv» deb ataluvchi til o'rganish, o'rgatish va egallash darajasini baholashga yagona yondashuvning kutilayotgan ijobiy natijalarini tahlil qilib, har bir bosqich uchun standartlar va milliy standartlar yaratish tamoyillarini ishlab chiqish kerak.

B.North, G.Hughes, B.North va N.Jones SEFR darajalari bo'yicha imtihonlar o'tkazish, chet tillar bo'yicha bilim darajasini baholashning shaffofligi va xolisligini ta'minlash maqsadida testlarni tuzish, standartlashtirish va ularning validatsiyasi bo'yicha ilmiy-amaliy ishlanmalarni o'rganish kerak, mazkur konsepsiyani Yevropadagi turli tillar va shevalarni o'rganishga joriy etish istiqbollarni ko'rib chiqish; test standartlarining uzluksizligini ta'minlash hisobidan tizimni muntazam takomillashtirish zaruratini asoslash; ta'limning turli bosqichlarida o'qituvchilar uchun standartlar, jumladan, CEFR asosidagi deskriptorlardan foydalanish va til egallash darajasini baholash uchun mezonlarni belgilab berish muhim.

Shuningdek, xorijda va O'zbekistonda chet tilni o'rganish jarayoni hamda uni real hayotda qo'llash asosida ta'lim sifatini ta'minlash tizimini yaratish bo'yicha ishlar o'rganib chiqilishi kerak.

SEFRning yaratilish tarixi uning boshqa mamlakatlarda joriy etilishi, O'zbekistonda ham uning tavsiyalari asosida uzluksiz ta'lim uchun davlat ta'lim standartining qabul qilinishi bo'yicha asosiy adabiyotlarning chuqur tahlil etilishi, chet tilni o'rganish, o'rgatish va o'zlashtirishning yagona tizimini yaratishga, bu tizimni muntazam takomillashtirish hamda uning samaradorligini ta'limning har bir bosqichida xolis baholash imkonini berdi.

Uzluksiz ta'lim tizimidagi mavjud mexanizmga asoslangan, ta'limning har bir bosqich uchun xalqaro talablarga tenglashtirilgan chet tilni egallash darajasini ichki va tashqi baholashning milliy tizimini yaratish asoslari ko'rib chiqiladi. Shaffoflik (transparent), sifatlilik (valid), hayotiylik, ya'ni real hayot zarurlari bilan aloqadorlik (reliable) singari xalqaro baholash tizimi tamoyillariga rioya qilgan hamda bahoni ta'lim sifatining asosi sifatida qabul qilgan holda ichki (internal assessment – ta'lim muassasasi doirasida) va tashqi (external assessment – semestr, yillik kirish yoki bitirish imtihonlar ko'rinishida, jumladan, attestatsiya yoki akkreditatsiya paytidagi, ta'limning har bir bosqichida O'zbekiston Respublikasi DTS talablarining bajarilishiga qaratilgan imtihonlar) baholarni o'z ichiga oluvchi chet tillar bo'yicha baholashning milliy tizimini amalga oshirish mexanizmini taqdim etishga imkon beruvchi tadqiqotlar o'rganilishi kerak.

Ushbu mexanizm ta'lim tizimida tizimlilik, izchillik, uzluksizlik va muntazam takomillashuvni ta'minlashi mumkin, chunki baholash tamoyillarining bajarilishi ta'limning navbatdagi bosqichini davom ettirishni kafolatlaydi. Ta'lim jarayonining bevosita yoki bilvosita ishtirokchilari sifatida ta'lim muassasalari bitiruvchilari ta'lim bosqichining tegishli darajasi natijasi – A1, A2, A2+, V1, V1+, V2, S1 ga yo'naltirilgan bo'lishi, shu tariqa har bir darajada ichki va tashqi baholashning asosiy tamoyillari amalga oshirilishini ta'minlashi zarur.

Materiallarni o'rganishda baholashning yuqorida tilga olingan asosiy tamoyillariga rioya etish chet tilni bilishning bir xil darajasiga erishishni ta'minlaydi, masalan, o'qitishda, materiallarni o'rganishda S1 va S1 talablari darajasida baholashda bir xillikni taqozo qiladi. Bunday yondashuvda ta'lim tizimi va baholash o'rtasida ishonchli munosabatlar paydo bo'ladi, bu esa o'z mamlakati qadriyatlariga yo'nalgan o'qimishli, intelligent insonning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Tildagi kompetentlikni o'qitilayotgan chet tilida A1 elementar foydalanuvchi darajasidan professional – S1 darajasigacha rivojlantirish ta'limning talab etilayotgan sifatini ta'minlaydi, bunday rivojlantirish til egallashning natijasi va tilning to'rt ko'nikmasi sifatida baholanadi.

Dunyo bo'yicha chet tilni o'zlashtirishga hamda jahon hamjamiyatida o'zaro tan olingan talablarni aks ettirgan ko'plab standartlar va imtihon tizimlari mavjud bo'lib, O'zDTS ularga tenglashtiriladi.

S1 va S1 talablari darajasida baholashda bir xillikni taqozo qiladi. Bunday yondashuvda ta'lim tizimi va baholash o'rtasida ishonchli munosabatlar paydo bo'ladi, bu esa o'z mamlakati qadriyatlariga yo'nalgan o'qimishli, intelligent insonning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Tildagi kompetentlikni o'qitilayotgan chet tilida A1 elementar foydalanuvchi darajasidan professional – S1 darajasigacha rivojlantirish ta'limning talab etilayotgan sifatini ta'minlaydi, bunday rivojlantirish til egallashning natijasi va tilning to'rt ko'nikmasi sifatida baholanadi.

1-jadvalda aks etganidek, chet tilni o‘zlashtirish darajasini baholashning turli tizimlarini yagona shkalaga birlashtirgan CEFR o‘quv dasturlari, bir necha mamlakatlardagi turli maktablar, kollejlari, universitetlar tillarning tasnifi va baholash tizimlarini qiyoslash uchun universal vosita hisoblanadi.

Til egallash darajasining dunyo amaliyotida tan olingan qiyosiy xarakteristikasi CEFR global shkalasi (foydalanuvchi)	O‘zR DTS (darajalar)	TOEFL (ICT) (ballar)	Cambridge ESOLLevel (darajalar)	IELTS darajasi (ballar)	
Professional	C2	120	CPE	8-9	
C1	S1, VUZ	100	CAE/BEC/Higher	7-7.5	
Erkin	B2	V2, VUZ	90	FCE/BEC Vantage	6-6.5
B1	V1, B1+ Akademik litseylar va kollejlilar	80	PET/BEC Preliminary	5-5.5	
Boshlovchi	A2	A2, A2+ XTV 9-sinf dan keyin	70	KET	4-4.5
A1	A1 4-sinf dan keyin	50	Starters, Movers, Flers	3	

2-mavzu. Kommunikativ grammatika va kommunikativ leksika.

Reja:

1. Kommunikativ kompetensiyaning mohiyati.
2. Kommunikativ kompetensiyani takomillashtirish jarayoni.
3. Kommunikativ harakatlarni tartibga solish vositalari

Kommunikativ kompetensiya odatda boshqa odamlar bilan kerakli aloqalarni o'rnatish va saqlash qobiliyatini anglatadi. Kompetensiya samarali muloqotni ta'minlaydigan bilim, ko'nikma va malakalar to'plamini o'z ichiga oladi. Ushbu turdagi kompetensiya aloqa chuqurligini va doirasini o'zgartirish, aloqa sheriklari tomonidan tushunish va tushunish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Kommunikativ kompetensiya - bu to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sirlashish sharoitida shakllanadigan odamlar o'rtasidagi rivojlanayotgan va asosan ongli aloqalar tajribasi. Kommunikativ kompetensiyani takomillashtirish jarayoni shaxs rivojlanishi bilan bog'liq. Kommunikativ harakatlarni tartibga solish vositalari insoniyat madaniyatining bir qismidir va ularni o'zlashtirish va boyitish butun

madaniy merosni rivojlantirish va ko'paytirish bilan bir xil qonunlarga muvofiq sodir bo'ladi. Ko'p jihatdan kommunikativ tajribani egallash nafaqat to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sir jarayonida sodir bo'ladi. Odam adabiyotdan, teatrdan, kinodan kommunikativ vaziyatlarning mohiyati, shaxslararo o'zaro munosabatlar muammolari va ularni qanday hal qilish to'g'risida ham ma'lumot oladi. Kommunikativ sohani o'zlashtirish jarayonida odam madaniy muhitdan kommunikativ vaziyatlarni og'zaki va vizual shakllarda tahlil qilish vositalarini oladi.

Kommunikativ kompetensiya insonning ijtimoiy rollari xususiyatlari bilan bevosita bog'liqdir.

Kommunikativ kompetensiya og'zaki va og'zaki bo'lmagan aloqa vositalarining moslashuvchanligi va ulardan foydalanish erkinligini nazarda tutadi va insonning o'ziga, tabiiy va ijtimoiy olamga bo'lgan munosabatlari tizimini tartibga soluvchi kategoriya sifatida qaralishi mumkin.

Shunday qilib, individual-shaxsiy fazilatlar ham, ijtimoiy-madaniy va tarixiy tajriba ham muloqotda vakolatni shakllantirishga yordam beradi.

Kommunikativ kompetensiyaning vazifalaridan biri bu vaziyatlarni etarli darajada tahlil qilish va talqin qilishni ta'minlaydigan bilim resurslarini baholashdir. Ushbu bahoga tashxis qo'yish uchun hozirgi kunga kelib turli xil kommunikativ vaziyatlarning "erkin tavsiflari" ni tahlil qilishga asoslangan texnikaning katta bloki mavjud. Kommunikativ kompetensiyani o'rganishning yana bir usuli - bu texnik vositalar yordamida tabiiy yoki maxsus tashkil etilgan o'yin vaziyatlarida kuzatuv va olingan ma'lumotlarni mazmunli tahlil qilish. Tadqiqot maqsadlariga qarab, nutqning tezligi, intonatsiya, pauzalar, og'zaki bo'lmagan texnikalar, mimika va pantomima, kommunikativ makonni tashkil etishni hisobga olish mumkin. Diagnostik parametrlardan biri ishlatilgan metodlarning soni, boshqasi - ularni qo'llashning etarliligi bo'lishi mumkin. Albatta, bunday diagnostika tizimi juda mashaqqatli va uni sifatli amalga oshirish ko'p vaqt va kuzatuvchining yuqori

malakasini talab qiladi. Kommunikativ kompetentsiyani baholashning qiyinligi shundaki, aloqa jarayonida odamlar birgalikdagi harakatlarni tartibga solish bo'yicha murakkab qoidalar tizimiga rahbarlik qilishadi. Va agar o'zaro ta'sirni tahlil qilish mumkin bo'lsa, unda odamlar ushbu holatga kiradigan qoidalar har doim ham amalga oshirilmaydi.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish vositalaridan biri bu ijtimoiy va psixologik trening (SPT). Psixologiyaning bu nisbatan yangi ilmiy va amaliy yo'nalishi hozirgi vaqtda psixologik xizmat tizimining ajralmas va muhim qismi sifatida intensiv rivojlanishni olmoqda. SPTning o'ziga xos shakllarining har xilligi bilan ularning barchasi birlashtiruvchi xususiyatga ega - bu shaxslararo aloqa sohasida ma'lum bilim, ko'nikma va tajribalarni rivojlantirishga qaratilgan ta'sir vositasi. Aytish mumkinki, psixologik jihatdan bu quyidagilarni anglatadi:

- ko'nikmalar va aloqa qobiliyatlari tizimini rivojlantirish;
- mavjud bo'lgan shaxslararo aloqa tizimini tuzatish;
- muvaffaqiyatli muloqot uchun shaxsiy shart-sharoitlarni yaratish.

Ijtimoiy-psixologik treningning mumkin bo'lgan ta'sirini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, guruh ishi jarayonida trening ishtirokchilarining chuqur shaxsiy shakllanishlari ham ta'sir qiladi. Axir inson o'zi haqida yangi aniq ma'lumotlarni oladi. Va bu ma'lumotlar qadriyatlar, motivlar, munosabat kabi shaxsiy o'zgaruvchilarga ta'sir qiladi. Bularning barchasi SPTni shaxsiyatni rivojlantirish jarayoni bilan, aniqrog'i, ushbu jarayonning boshlanishi bilan bog'lash mumkinligini qo'llab-quvvatlaydi. Darhaqiqat, mashg'ulotda o'zi va boshqalar to'g'risida olingan yangi ma'lumotlar, qoida tariqasida, keskin hissiy vositachilik bilan mavjud bo'lgan o'z-o'zini anglash tushunchasi va "boshqasi" tushunchasini qayta ko'rib chiqishga undaydi.

Chuqur muloqotni o'rganish SPT ta'sirining vositasi va natijasidir.

Shaxsiy rivojlanish nafaqat uning tarkibidagi eng yuqori darajalarni qurish, balki mavjud va samarasiz bo'lganlarni zaiflashtirishdan iborat.

Shunday qilib, biz aytishimiz mumkinki, kommunikatsiyada vakolatni rivojlantirish muloqotning shaxsiy sub'ekt-sub'ekt tomonlarini va ushbu jarayonning sub'ekt-ob'ekt tarkibiy qismlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan barcha vositalar to'plamini etarli darajada tanlash va foydalanishni nazarda tutadi.

Keng ma'noda, insonning muomaladagi vakolati uning shaxslararo idrok etish, shaxslararo muomala va shaxslararo o'zaro munosabatlardagi vakolatlari deb ta'riflanishi mumkin.

Shaxslararo muloqotda muloqot oddiy ma'lumot almashish bilan bir xil emas, chunki:

- odamlar o'rtasida muayyan shaxslararo munosabatlar paydo bo'ladi;
- bu munosabatlar o'zgaruvchan;
- "fikr so'zning to'g'ridan-to'g'ri ma'nosiga teng emas."

Insonlar bilan aloqa qilishning o'ziga xos xususiyati - bu ma'lumotlarning kirib kelishiga to'sqinlik qiladigan to'siqlar mavjudligi. To'siqlar paydo bo'lishi juda mantiqiy, chunki aloqa ta'sirga ega. Muvaffaqiyatli ta'sirga ega bo'lgan taqdirda, odam dunyoqarashida ba'zi o'zgarishlarga duch kelishi mumkin. Hamma ham bunga tayyor emas va buni xohlamaydi, chunki bunday o'zgarishlar uning barqarorligini, o'zi, boshqa odamlar haqidagi fikrlarini buzadi, shuning uchun odam o'zini ta'sir qilishdan himoya qiladi.

Har qanday aloqa ta'siri tahdid solmasligi tushunarli. Aksincha, olingan ma'lumotlar ijobiy bo'lgan, odamning pozitsiyasini mustahkamlaydigan, unga hissiy qoniqish baxsh etadigan holatlar juda ko'p. Shunday qilib, inson foydali va zararli ma'lumotlarni taniy olishi kerak. Buni qanday qilish mumkin?

To'siqlar paydo bo'lishiga rioya qilaylik. Odamlarning muloqotidagi nutq ta'sir o'tkazishning asosiy usuli hisoblanadi. Agar tinglovchi iloji boricha ma'ruzachiga ishonsa, u ma'ruzachining fikrlarini to'liq qabul qiladi, shu bilan birga o'zini ma'ruzachi ta'siridan himoya qiladi, tinglovchi ishonchini juda ehtiyotkorlik bilan "qo'yib yuboradi". Binobarin, har bir ma'ruzachi qarshi psixologik faoliyatga duch kelganda ilhomlantiradi va ta'sir qilmaydi, bu esa aloqa to'siqlarining paydo bo'lishi uchun asosdir. Ushbu to'siqlarga quyidagilar kiradi: qochish, hokimiyat, tushunmovchilik. Shunday qilib, ta'sirlanishdan himoya qilish usullari quyidagilardir:

- ta'sir qilish manbalari bilan aloqa qilishdan saqlanish;
- o'z madaniyati, mantig'i, uslubi, tili va chet tilini, semantik maydon, uslub va mantiqni noto'g'ri tushunishga yo'naltirish.

Shunga ko'ra, to'siqlarni engib o'tish uchun quyidagilar zarur:

- aloqa sherigining e'tiborini jalb qilish va ushlab turish;
- suhbatdoshning vaziyatini, so'zlarini, his-tuyg'ularini va mantig'ini tushunishni aniqlashtirish uchun universal qayta aloqa mexanizmidan foydalaning;

Interaktiv tomonga qarab, tadqiqotchilar aloqa jarayonida har xil turdagi o'zaro ta'sir holatlarini o'rganadilar. O'zining eng umumiy ko'rinishida Deutch tomonidan taklif qilingan ikkitomonlama raqobat va hamkorlikka bo'linishni ajratib ko'rsatish mumkin. Kuzatish orqali turli xil o'zaro ta'sirlarni olish mumkin. R. Beyls tomonidan ishlab chiqilgan eng taniqli kuzatuv sxemalaridan birida quyidagi toifalar ajratilgan bo'lib, ular yordamida o'zaro ta'sirni tavsiflash mumkin: muammoni bayon etish sohasi, muammolarni hal qilish sohasi, ijobiy his-tuyg'ular maydoni, salbiy his-tuyg'ular maydoni. Muloqotning interaktiv tomonini hisobga olgan holda, o'zaro ta'sir yuzaga keladigan vaziyatning parametrlari va xususiyatlarini hisobga olish kerak. Hozirgi vaqtda vaziyat parametrlari

kommunikatsiyani tahlil qilish uchun boshlang'ich nuqtasi bo'lib xizmat qiladigan vaziyatli yondashuv tobora rivojlanib bormoqda.

Insonning sub'ektiv ravishda optimal hayot yo'lidan xabardorligi uning shaxsiy kamolotining muhim elementidir. Bu shunday tushuncha yo'qligini ko'rsatuvchi ta'riflarda aniq ko'rsatilgan - "omadsiz" yoki hatto "norozi" odam. Ushbu iboralarda aks etgan ko'plab avlod avlodlarining ijtimoiy tajribasi shuni ko'rsatadiki, har bir inson hayotdagi mumkin bo'lgan turli xil harakat yo'nalishlariga ega bo'lib, unga maxsus mo'ljallangan bitta yo'nalishga, ya'ni o'zining "o'z" yo'liga ega.

Inson intellektual va hissiy moyillikning individual to'plami bilan tug'iladi, keyinchalik ular qobiliyatlarga, qiziqishlarga, xulq-atvor va faoliyat motivlariga aylanadi. U zarur bo'lgan moyilliklarga ega bo'lgan hayot sohalariga kiritilganidan so'ng, odam eng ko'p o'qitilgan bo'lib chiqadi. U tezroq rivojlanadi va o'rtacha darajadan oshib ketishi aniq. Biz ushbu faraziy moyillikni rivojlanish salohiyati sifatida belgilaymiz.

Pragmatik darajada sub'ektiv jihatdan maqbul yo'l, inson uchun uning shartlari va talablari nuqtai nazaridan uning rivojlanish salohiyatiga to'liq mos keladigan shunday hayot yo'li sifatida talqin qilinishi mumkin. Metafora darajasida u bu dunyoga boshqalarning manfaati va o'z rohatini ko'rish uchun kelgan sof individual topshiriq uchun chuqur psixologik tayyorlikdan boshqa narsa emas.

Hayot yo'lining tayyorligi, afsuski, uning aniq taqdirini anglatmaydi. Yo'l odam tomonidan oqilona asoslarga ko'ra yoki holatlar irodasiga ko'ra, ya'ni uning haqiqiy moyilligi bilan deyarli hech qanday aloqasi bo'lmagan sabablarga ko'ra tanlanadi. Shuning uchun tanlov xatolar ehtimoli katta. O'spirinlik davrida ular muqarrar, chunki turli xil tadbirlarda o'zini sinab ko'rish tajribasi hali ham kichik va o'z-o'zini anglashning aniqligi minimaldir. Rivojlanayotgan psixikaning moslashuvchanligi, asosan, yoshlarga har qanday, hatto eng mos bo'lmagan kasb turiga moslashishga imkon beradi.

Tanlangan hayot yo'nalishining noto'g'riligi katta yoshda namoyon bo'ladi. Uzoq muddatli "noto'g'ri" yo'lga rioya qilish ongli xatti-harakatlar va rivojlanish potentsialiga xos bo'lgan ehtiyojlar o'rtasidagi farqni keltirib chiqaradi. Ushbu bo'shliq sub'ektiv ravishda disforik tajribalar va neyropsikik kuchlanishning kuchayishi ko'rinishida ifodalanadi.

Voyaga etganlarning "omadsizligi" ning eng yorqin namoyon bo'lishi - bu jamoat faoliyati bilan bog'liq bo'lgan kasblarda "tükenme sindromi" deb nomlangan, shuningdek, "o'rtacha hayot inqirozi", turli mualliflar tomonidan 35 yoshdan 45 yoshgacha bo'lgan yoshga bog'liq. Ushbu inqirozning o'ziga xos xususiyati shundaki, u asta-sekin ijtimoiy va psixologik jihatdan yaxshi ta'minlangan odamlarda shakllanadi. Uzoq vaqt davomida inqiroz rivojlanishi bilan o'sib boradigan psixologik noqulaylik ular uchun mantiqiy asosga ega emas: sub'ektiv ma'noda, individual ravishda, hayotdagi hamma narsa yaxshi, lekin umuman yomon. Noqulaylikning ichki sababini yashirish, unga qarshi maqsadga muvofiq kurashishni imkonsiz qiladi va oxir-oqibat g'ayrioddiy harakatlar va xatti-harakatlarga olib keladi.

Tayanch tushunchalar: Kommunikativ kompetensiya, samaralimuloqot, ko'nikmavamalakalarto'plami, to'g'ridan-to'g'rio'zarota'sirlashish, ongli aloqalartajribasi, kommunikativ harakatlar, tartib gasolish vositalari, madaniy meros, kommunikativ tajriba, o'zarota'sir.

3-mavzu. Zamonaviy metodlarni o'rganib chiqish. Talaba bilimni nazorat qilish va baholash.

Ta'lim jarayonida zamonaviy yondashuvlar, ularning maqsad va vazifasi. O'qitishning interfaol metodlari. Pedagogik texnologiya

faniga asos solgan olimlar. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan noan'anaviy ta'lim usullari. Ularning faoliyat, ijtimoiy hodisa, nazariy fan, o'quv fani, ta'lim-tarbiya tizimi, ta'lim-tarbiya jarayoni, xususiyl fanlarni o'qitish texnologiyalari, turli fanlar bilan bog'liqligi va ilmiy-tadqiqotlar sohasiga xos ko'rinishlari.

Muammoli o'qitish takomillashgan o'qitish texnologiyasidir.

Hozirgi oliy maktabdagi samarali o'qitish texnologiyasi muammoli ta'limdir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir. Muammoli ta'lim ijodiy faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi. Muammoli ta'lim – talabalarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqotlarni

amalga oshirish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni

asoslash, ma'lum xulosalarga kelish kabi ko'nikma va

malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim Bu turdagi ta'limning ilk

g'oyalari amerikalik psixolog va

pedagog J.Dyui (1859-1952 yy.) tomonidan asoslangan. U 1894 yilda

Chikagoda o'qitish o'quv rejasi bo'yicha emas, balki o'yin va mehnat asosida

olib boriladigan tajriba maktabini tashkil etgan.

J.Dyui muammoli ta'lim asosi sifatida quyidagi yo'nalishlarni

belgilagan

Muammoli ta'limining asosiy turlari

Muammoli ta'limning asosini muammo (yun. "to'siq",

"qiyinchilik") yoki muammoli vaziyat tashkil etib, muammoli TT

ularning yechimini topishga xizmat qiladi. Ko'p holatlarda muammo va

muammoli vaziyat sinonimlardek qabul qilinadi. Aslida esa ular bir-

biridan farq qiladi. **Muammo** (yunon. "to'siq",

"qiyinchilik", arab. "jumboqli",

"sirli", "tushunilishi qiyin") – hal qilinishi muhim

nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan masala. Metodning

mohiyati aniq vaziyatni tahlil qilish, baholash va uning

yechimi yuzasidan qaror qabul qilishdan iborat. Ta'lim

jarayonida

muammoli vaziyat metodi qo'llanilganda talabalarning

faoliyatlari

quyidagi tizim asosida tashkil etiladi

Muammoli vaziyat metodiga asoslangan talabalar

faoliyati

"Muammoli vaziyat" metodi uchun tanlangan muammoning

murakkabligi

talabalarning bilim darajalariga mos kelishi kerak. Ular

qo'yilgan

muammoning yechimini topishga qodir bo'lishlari kerak, aks

holda yechimni

topa olmagach, ta'lim oluvchilarning qiziqishlari so'nishiga,

o'zlariga

bo'lgan ishonchlarining yo'qolishiga olib keladi.

"Muammoli vaziyat"

1. O'qituvchi mavzu bo'yicha muammoli vaziyatni tanlaydi,

maqsad va vazifalarni aniqlaydi.

2. O'qituvchi tomonidan muammo vaziyat bayon qilinadi.
3. O'qituvchi talabalarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.
4. O'qituvchi talabalarni kichik guruhlariga ajratadi.
5. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o'rganib, uning sabablarini aniqlaydi.
6. Guruhlar muammoni yechish imkoniyatlarini muhokama qiladi.
7. Muammoli vaziyatni yechish yo'llari tanlanadi.
8. Kichik guruhlar muammoli vaziyatning yechimi topiladi.
9. Guruhlar yechim yuzasidan taqdimot qiladi.
10. Taqdimotdan so'ng bir xil fikrlar jamlanadi.
11. Jamoa o'qituvchi bilan muammoli vaziyatning samarali yechimini tanlaydi

Muammoli ta'lim texnologiyalari talaba faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ushbu texnologiyalarning

asosiy g'oyasi – shaxsni fikrlashga, muammo mohiyatini tushunish, muamoli

vaziyatni hal qilishga undash, unda muammoni his qila

(ko'ra) olish, yechimni

topish yo'lida tadqiqot olib borish va muammoni hal qilish qobiliyatiga ega

bo'lishini ta'minlash sanaladi.

Ushbu ta'lim texnologiyasi juda qadimdan shakllangan. M: qadimgi

Gretsiyada Suqrot tomonidan qo'llanilgan usul, qadimgi Hindiston, Xitoy,

Movarounnahrda qo'llanilgan bahs-munozalar. Zamonaviy ta'limda

qo'llanilayotgan muammoli ta'lim texnologiyalari 1894 yilda amerikalik

psixolog va pedagog J.Dyui tomonidan (Chikago tajriba maktabida)

asoslangan.

Bu turdagi ta'lim texnologiyalarining quyidagi shakllari

mavjud: - muammoli bayon;

- muammoli ma'ruza;

- evristik suhbat;

- muammoli namoyish;

- izlanishga asoslangan amaliy mashg'ulot;

- ijodiy topshiriq;

- xayoliy muammoli tajriba;

- muammo farazlarini shakllantirish;

Muammoli ta'lim texnologiyalari talaba faoliyatini

faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ushbu

texnologiyalarning

asosiy g'oyasi – shaxsni fikrlashga, muammo mohiyatini tushunish, muamoli vaziyatni hal qilishga undash, unda muammoni his qila (ko'ra) olish, yechimni topish yo'lida tadqiqot olib borish va muammoni hal qilish qobiliyatiga ega bo'lishini ta'minlash sanaladi.

Ushbu ta'lim texnologiyasi juda qadimdan shakllangan. M: qadimgi

Gretsiyada Suqrot tomonidan qo'llanilgan usul, qadimgi Hindiston, Xitoy,

Movarounnahrda qo'llanilgan bahs-munozalar. Zamonaviy ta'limda

qo'llanilayotgan muammoli ta'lim texnologiyalari 1894 yilda amerikalik

psixolog va pedagog J.Dyui tomonidan (Chikago tajriba maktabida)

asoslangan.

Bu turdagi ta'lim texnologiyalarining quyidagi shakllari mavjud: - muammoli bayon;

- muammoli ma'ruza;
- evristik suhbat;
- muammoli namoyish;
- izlanishga asoslangan amaliy mashg'ulot;
- ijodiy topshiriq;
- xayoliy muammoli tajriba;
- muammo farazlarini shakllantirish;

Tayanch tushunchalar: Ta'lim jarayoni, noan'anaviy ta'lim usullari, ijtimoiy hodisa, nazariy fan, o'quv fani, ta'lim-tarbiya tizimi, ta'lim-tarbiya jarayoni, xususiy fanlarni o'qitish texnologiyalari, ilmiy-tadqiqotlar sohasiga xos ko'rinishlar.

Amaliy mashg'ulotlar

1 - mavzu: CEFR darajalari uchun til o'qitish tamoyillari.

Guruh uch qismga bo'linadi va har bir kichik guruhga o'rganish uchun material beriladi. Qabul qilingan materialni o'rganish va muhokama qilishdan so'ng, har bir kichik guruh materialning o'z qismining taqdimotini o'tkazadi. Barcha taqdimotlarni tugatgandan so'ng, har bir guruh materialning o'ziga tegishli qismi bo'yicha savollar beradi, ularga javob oladi va boshqa kichik guruhlar ishtirokchilarining javoblarini baholaydi.

Birinchi kichik guruh uchun material.

Til madaniyatning asosiy ifoda birligi bo'lib, ayni vaqtda madaniyatlararo muloqot jarayonida asosiy vazifani bajaradi. Davlatlar va xalqlar o'rtasidagi madaniy va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirilishi chet tillarni o'rganishga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytiradi. Hozirgi vaqtda ta'limni rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri - insonning muloqot qobiliyatini, madaniy, ijtimoiy va informatsion qobiliyatlarni rivojlantirish bilan bog'liqdir.

Ta'lim bo'yicha qabul qilingan ta'limning xalqaro standart tasniflagichining qisqa tahlili va zarurati, ularning sabab-oqibati ta'siri, til bilishning har bir darajasi uchun tavsiyalar berildi, madaniyatni asrash va uni yanada rivojlantirish, Yevropada yashovchi kichik xalqlarning tarixi: taniqli o'zbek olimlarining tadqiqotlari va O'zbekiston sharoitida chet tillarni o'rganish bo'yicha tavsiyalarni moslashtirish yo'llari taqdim etildi. Uzluksiz ta'lim tizimida ushbu tamoyillarni amalga oshirish nuqtai nazaridan xalqaro ta'lim makoniga integratsiya maqsadida til bilishning umumevropa SEFR tavsiyalari qo'llanadi. SEFRda foydalanuvchilarning 6 darajasi mavjud: boshlovchi – A1, A2; erkin – V1, V2; professional – S1, S2.

SEFR tavsiyalarini moslashtirish yo'llarini aniqlash uchun chet tillarni o'qitishning turli shakllari, metodlarini va vositalarini joriy etish orqali til o'rganishning har bir bosqichini yaratish, boshqarish hushlarini amalga oshirilgan. Bular o'qitishning innovatsion metodikalarini rivojlantirish, shuningdek, chet tillarini o'rganish, egallash darajasini baholash bo'yicha materiallar nashr etish, yuqorida tilga olingan jarayonlar bo'yicha turli motivatsion tanlovlar o'tkazishga undaydi. Bu esa ta'lim sifatida platformani yaratishga imkon beradi. Buning uchun tillarning strukturasi va tipologiyasiga, til nazariyasining qiyosiy-tarixiy jihatlariga, bilingvizm muammolari va tasnifi haqidagi fikrlarga, tilshunoslikdagi eksperimentlarga, til o'rganishning qiyosiy

metodlariga, komponent tahlildan komponent sintezga o'tishiga, CEFRni yaratish va joriy etishga qaratilgan ma'lumotlar tipologik bazasidan foydalanish istiqbollari bag'ishlangan tilshunoslik sohasidagi adabiyotlar tahlil qilinadi.

Nazorat qilish uchun savollar:

1. Ta'lim bo'yicha qabul qilingan ta'limning xalqaro standart tasniflagichining qisqa tahlili va zarurati
2. ularning sabab-oqibati ta'siri, til bilishning har bir darajasi uchun tavsiyalar
3. madaniyatni asrash va uni yanada rivojlantirish
4. O'zbekiston sharoitida chet tillarni o'rganish bo'yicha tavsiyalarni moslashtirish yo'llari, uzluksiz ta'lim tizimida ushbu tamoyillarni amalga oshirish
5. xalqaro ta'lim makoniga integratsiya maqsadida til bilishning umumevropa SEFR tavsiyalari

2-kichik guruh uchun material.

Yuqorida tilga olinganlarga asoslanib qayd etish kerakki, til egallash tizimini takomillashtirish CEFRni izchil joriy etish ta'lim sifati va samaradorligining dialektik rivojlanishiga olib keladi.

CEFR tizimi asoschilaridan biri J.Trim til strukturalarini o'rganishning imkoniyatlari va darajalarini, kommunikativ nutq kompetensiyalarining o'ziga xosligi va maqsadini, ta'limning har bir bosqichida o'quvchilarning malakasini aniqlash bo'yicha takliflarni ishlab chiqish; tildan foydalanish malakasini tenglashtirish (baholash) imkoniyatlari va muammolarini ko'rib chiqish; til va shevani o'rganish, o'rgatish va egallash darajasini baholash bo'yicha yo'riqnoma, «kommunikativ yondashuv» deb ataluvchi til o'rganish, o'rgatish va egallash darajasini baholashga yagona yondashuvning kutilayotgan ijobiy natijalarini tahlil qilib, har bir bosqich uchun standartlar va milliy standartlar yaratish tamoyillarini ishlab chiqish kerak.

B.North, G.Hughes, B.North va N.Jones SEFR darajalari bo'yicha imtihonlar o'tkazish, chet tillar bo'yicha bilim darajasini baholashning shaffofligi va xolisligini ta'minlash maqsadida testlarni tuzish, standartlashtirish va ularning validatsiyasi bo'yicha ilmiy-amaliy ishlanmalarni o'rganish kerak, mazkur konsepsiyani Yevropadagi turli tillar va shevalarni o'rganishga joriy etish istiqbollarni ko'rib chiqish; test standartlarining uzluksizligini ta'minlash hisobidan tizimni muntazam takomillashtirish zaruratini asoslash; ta'limning turli bosqichlarida o'qituvchilar uchun standartlar, jumladan, CEFR asosidagi deskriptorlardan foydalanish va til egallash darajasini baholash uchun mezonlarni belgilab berish muhim.

Shuningdek, xorijda va O'zbekistonda chet tilni o'rganish jarayoni hamda uni real hayotda qo'llash asosida ta'lim sifatini ta'minlash tizimini yaratish bo'yicha ishlar o'rganib chiqilishi kerak.

SEFRning yaratilish tarixi uning boshqa mamlakatlarda joriy etilishi, O'zbekistonda ham uning tavsiyalari asosida uzluksiz ta'lim uchun davlat ta'lim standartining qabul qilinishi bo'yicha asosiy adabiyotlarning chuqur tahlil etilishi, chet tilni o'rganish, o'rgatish va o'zlashtirishning yagona tizimini yaratishga, bu tizimni muntazam takomillashtirish hamda uning samaradorligini ta'limning har bir bosqichida xolis baholash imkonini berdi.

Mavzuni o'zlashtirish nazorat qilish uchun savollar:

1. Modernizatsiya va globallashtirish tilga qanday ta'sir qiladi?
2. Tillarning yo'q bo'lib ketish omillari qanday?
3. Dominant bo'lmagan madaniyatga tegishli bo'lish hayot sifatiga qanday ta'sir qilishi mumkin?
4. Nima uchun, sizningcha, Eron hukumati tegishli viloyatlarning rivojlanishiga etarlicha mablag 'sarflamayapti va hech qachon mintaqaviy avtonomiyalarni rag'batlantirmayapti?

3-kichik guruh uchun material.

Uzluksiz ta'lim tizimidagi mavjud mexanizmga asoslangan, ta'limning har bir bosqich uchun xalqaro talablarga tenglashtirilgan chet tilni egallash darajasini ichki va tashqi baholashning milliy tizimini yaratish asoslari ko'rib chiqiladi. Shaffoflik (transparent), sifatlilik (valid), hayotiylik, ya'ni real hayot zarurlari bilan aloqadorlik (reliable) singari xalqaro baholash tizimi tamoyillariga rioya qilgan hamda bahoni ta'lim sifatining asosi sifatida qabul qilgan holda ichki (internal assessment – ta'lim muassasasi doirasida) va tashqi (external assessment – semestr, yillik kirish yoki bitirish imtihonlar ko'rinishida, jumladan, attestatsiya yoki akkreditatsiya paytidagi, ta'limning har bir bosqichida O'zbekiston Respublikasi DTS talablarining bajarilishiga qaratilgan imtihonlar) baholarni o'z ichiga oluvchi chet tillar bo'yicha baholashning milliy tizimini amalga oshirish mexanizmini taqdim etishga imkon beruvchi tadqiqotlar o'rganilishi kerak. Ushbu mexanizm ta'lim tizimida tizimlilik, izchillik, uzluksizlik va muntazam takomillashuvni ta'minlashi mumkin, chunki baholash tamoyillarining bajarilishi ta'limning navbatdagi bosqichini davom ettirishni kafolatlaydi. Ta'lim jarayonining bevosita yoki bilvosita ishtirokchilari sifatida ta'lim muassasalari bitiruvchilari ta'lim bosqichining tegishli darajasi natijasi – A1, A2, A2+, V1, V1+, V2, S1 ga yo'naltirilgan bo'lishi, shu tariqa har bir darajada ichki va tashqi baholashning asosiy tamoyillari amalga oshirilishini ta'minlashi zarur. Materiallarni o'rganishda baholashning yuqorida tilga olingan asosiy tamoyillariga rioya etish chet tilni bilishning bir xil darajasiga erishishni ta'minlaydi, masalan, o'qitishda, materiallarni o'rganishda S1 va S1 talablari darajasida baholashda bir xillikni taqozo qiladi. Bunday yondashuvda ta'lim tizimi va baholash o'rtasida ishonchli munosabatlar paydo bo'ladi, bu esa o'z mamlakati qadriyatlariga yo'nalgan o'qimishli, intelligent insonning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Tildagi kompetentlikni o'qitilayotgan chet tilida A1 elementar foydalanuvchi darajasidan professional – S1 darajasigacha rivojlantirish ta'limning talab etilayotgan sifatini ta'minlaydi, bunday rivojlantirish til egallashning natijasi va tilning to'rt ko'nikmasi sifatida baholanadi. Dunyo bo'yicha chet tilni o'zlashtirishga hamda jahon hamjamiyatida o'zaro tan olingan talablarni aks ettirgan ko'plab standartlar va imtihon tizimlari mavjud bo'lib, O'zDTS ularga tenglashtiriladi.

S1 va S1 talablari darajasida baholashda bir xillikni taqozo qiladi. Bunday yondashuvda ta'lim tizimi va baholash o'rtasida ishonchli munosabatlar paydo bo'ladi, bu esa o'z mamlakati qadriyatlariga yo'nalgan o'qimishli, intelligent insonning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Tildagi kompetentlikni o'qitilayotgan chet tilida A1 elementar foydalanuvchi darajasidan professional – S1 darajasigacha rivojlantirish ta'limning talab etilayotgan sifatini ta'minlaydi, bunday rivojlantirish til egallashning natijasi va tilning to'rt ko'nikmasi sifatida baholanadi.

1-jadvalda aks etganidek, chet tilni o'zlashtirish darajasini baholashning turli tizimlarini yagona shkalaga birlashtirgan CEFR o'quv dasturlari, bir necha mamlakatlardagi turli maktablar, kollejlarda, universitetlar tillarning tasnifi va baholash tizimlarini qiyoslash uchun universal vosita hisoblanadi.

Nazorat uchun savollar:

1. Ta'lim jarayonining bevosita yoki bilvosita ishtirokchilari
2. har bir darajada ichki va tashqi baholashning asosiy tamoyillari
3. Materiallarni o'rganishda baholashning yuqorida tilga olingan asosiy tamoyillari
4. chet tilni bilishning bir xil darajasiga erishish
masalan, o'qitishda, materiallarni o'rganishda S1 va S1 talablari darajasida baholash
5. ta'lim tizimi va baholash o'rtasida ishonchli munosabatlar - o'z mamlakati qadriyatlariga yo'nalgan o'qimishli, intelligent insonning shakllanishi.
6. Tildagi kompetentlikni o'qitilayotgan chet tilida A1 elementar foydalanuvchi darajasidan professional – S1 darajasigacha rivojlantirish

2-mavzu. Kommunikativ grammatika va kommunikativ leksika.

Guruh uch qismga bo'linadi va har bir kichik guruhga o'rganish uchun material beriladi. Qabul qilingan materialni o'rganish va muhokama qilishdan so'ng, har bir kichik guruh materialning o'z qismining taqdimotini o'tkazadi. Barcha taqdimotlarni tugatgandan so'ng, har bir guruh materialning o'ziga tegishli qismi bo'yicha savollar beradi, ularga javob oladi va boshqa kichik guruhlar ishtirokchilarining javoblarini baholaydi.

Kommunikativ kompetensiya - boshqa odamlar bilan kerakli aloqalarni o'rnatish va saqlash. Kompetensiya samarali muloqotni ta'minlaydigan bilim, ko'nikma va malakalar to'plamini o'z ichiga oladi. Kommunikativ kompetensiya - bu to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sirlashish sharoitida shakllanadigan odamlar o'rtasidagi rivojlanayotgan va asosan ongli aloqalar tajribasi. Kommunikativ kompetensiyani takomillashtirish jarayoni. Kommunikativ harakatlarni tartibga solish vositalari, ularni o'zlashtirish va boyitish butun madaniy merosni rivojlantirish va ko'paytirish bilan bir xil qonunlarga muvofiq sodir bo'lishi. Ko'p jihatdan kommunikativ tajribani egallash nafaqat to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sir jarayonida sodir bo'lishi.

Kommunikativ kompetensiya odatda boshqa odamlar bilan kerakli aloqalarni o'rnatish va saqlash qobiliyatini anglatadi. Kompetensiya samarali muloqotni ta'minlaydigan bilim, ko'nikma va malakalar to'plamini o'z ichiga oladi. Ushbu turdagi kompetensiya aloqa chuqurligini va doirasini o'zgartirish, aloqa sheriklari tomonidan tushunish va tushunish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Kommunikativ kompetensiya - bu to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sirlashish sharoitida shakllanadigan odamlar o'rtasidagi rivojlanayotgan va asosan ongli aloqalar tajribasi. Kommunikativ kompetensiyani takomillashtirish jarayoni shaxs

rivojlanishi bilan bog'liq. Kommunikativ harakatlarni tartibga solish vositalari insoniyat madaniyatining bir qismidir va ularni o'zlashtirish va boyitish butun madaniy merosni rivojlantirish va ko'paytirish bilan bir xil qonunlarga muvofiq sodir bo'ladi. Ko'p jihatdan kommunikativ tajribani egallash nafaqat to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sir jarayonida sodir bo'ladi. Odam adabiyotdan, teatrdan, kinodan kommunikativ vaziyatlarning mohiyati, shaxslararo o'zaro munosabatlar muammolari va ularni qanday hal qilish to'g'risida ham ma'lumot oladi. Kommunikativ sohani o'zlashtirish jarayonida odam madaniy muhitdan kommunikativ vaziyatlarni og'zaki va vizual shakllarda tahlil qilish vositalarini oladi.

Nazotar savollari.

1. Kommunikativ kompetensiya nima?
2. Kommunikativ kompetensiyani takomillashtirish jarayoni.
3. Kommunikativ harakatlarni tartibga solish vositalari , ularni o'zlashtirish va boyitish butun madaniy merosni rivojlantirish va ko'paytirish bilan bir xil qonunlarga muvofiq sodir bo'lishi

2-kichik guruh uchun material.

Kommunikativ kompetensiya insonning ijtimoiy rollari xususiyatlari bilan bevosita bog'liqdir.

Kommunikativ kompetensiya og'zaki va og'zaki bo'lmagan aloqa vositalarining moslashuvchanligi va ulardan foydalanish erkinligini nazarda tutadi va insonning o'ziga, tabiiy va ijtimoiy olamga bo'lgan munosabatlari tizimini tartibga soluvchi kategoriya sifatida qaralishi mumkin.

Shunday qilib, individual-shaxsiy fazilatlar ham, ijtimoiy-madaniy va tarixiy tajriba ham muloqotda vakolatni shakllantirishga yordam beradi.

Kommunikativ kompetensiyaning vazifalaridan biri bu vaziyatlarni etarli darajada tahlil qilish va talqin qilishni ta'minlaydigan bilim resurslarini baholashdir. Ushbu bahoga tashxis qo'yish uchun hozirgi kunga kelib turli xil kommunikativ vaziyatlarning "erkin tavsiflari" ni tahlil qilishga asoslangan texnikaning katta

bloki mavjud. Kommunikativ kompetentsiyani o'rganishning yana bir usuli - bu texnik vositalar yordamida tabiiy yoki maxsus tashkil etilgan o'yin vaziyatlarida kuzatuv va olingan ma'lumotlarni mazmunli tahlil qilish. Tadqiqot maqsadlariga qarab, nutqning tezligi, intonatsiya, pauzalar, og'zaki bo'lmagan texnikalar, mimika va pantomima, kommunikativ makonni tashkil etishni hisobga olish mumkin. Diagnostik parametrlardan biri ishlatilgan metodlarning soni, boshqasi - ularni qo'llashning etarliligi bo'lishi mumkin. Albatta, bunday diagnostika tizimi juda mashaqqatli va uni sifatli amalga oshirish ko'p vaqt va kuzatuvchining yuqori malakasini talab qiladi. Kommunikativ kompetentsiyani baholashning qiyinligi shundaki, aloqa jarayonida odamlar birgalikdagi harakatlarni tartibga solish bo'yicha murakkab qoidalar tizimiga rahbarlik qilishadi. Va agar o'zaro ta'sirni tahlil qilish mumkin bo'lsa, unda odamlar ushbu holatga kiradigan qoidalar har doim ham amalga oshirilmaydi.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish vositalaridan biri bu ijtimoiy va psixologik trening (SPT). Psixologiyaning bu nisbatan yangi ilmiy va amaliy yo'nalishi hozirgi vaqtda psixologik xizmat tizimining ajralmas va muhim qismi sifatida intensiv rivojlanishni olmoqda. SPTning o'ziga xos shakllarining har xilligi bilan ularning barchasi birlashtiruvchi xususiyatga ega - bu shaxslararo aloqa sohasida ma'lum bilim, ko'nikma va tajribalarni rivojlantirishga qaratilgan ta'sir vositasi. Aytish mumkinki, psixologik jihatdan bu quyidagilarni anglatadi:

Darhaqiqat, mashg'ulotda o'zi va boshqalar to'g'risida olingan yangi ma'lumotlar, qoida tariqasida, keskin hissiy vositachilik bilan mavjud bo'lgan o'z-o'zini anglash tushunchasi va "boshqasi" tushunchasini qayta ko'rib chiqishga undaydi.

Nazorat savollari

1. ko'nikmalar va aloqa qobiliyatlari tizimini rivojlantirish;
2. mavjud bo'lgan shaxslararo aloqa tizimini tuzatish;
3. muvaffaqiyatli muloqot uchun shaxsiy shart-sharoitlarni yaratish.

4.SPTni shaxsiyatni rivojlantirish jarayoni.

3-kichik guruh uchun munozara materiallari.

Shaxsiy rivojlanish nafaqat uning tarkibidagi eng yuqori darajalarni qurish, balki mavjud va samarasiz bo'lganlarni zaiflashtirishdan iborat.

Shunday qilib, biz aytishimiz mumkinki, kommunikatsiyada vakolatni rivojlantirish muloqotning shaxsiy sub'ekt-sub'ekt tomonlarini va ushbu jarayonning sub'ekt-ob'ekt tarkibiy qismlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan barcha vositalar to'plamini etarli darajada tanlash va foydalanishni nazarda tutadi.

Keng ma'noda, insonning muomaladagi vakolati uning shaxslararo idrok etish, shaxslararo muomala va shaxslararo o'zaro munosabatlardagi vakolatlari deb ta'riflanishi mumkin.

Shaxslararo muloqotda muloqot oddiy ma'lumot almashish bilan bir xil emas, chunki:

- odamlar o'rtasida muayyan shaxslararo munosabatlar paydo bo'ladi;
- bu munosabatlar o'zgaruvchan;
- "fikr so'zning to'g'ridan-to'g'ri ma'nosiga teng emas."

Insonlar bilan aloqa qilishning o'ziga xos xususiyati - bu ma'lumotlarning kirib kelishiga to'sqinlik qiladigan to'siqlar mavjudligi. To'siqlar paydo bo'lishi juda mantiqiy, chunki aloqa ta'sirga ega. Muvaffaqiyatli ta'sirga ega bo'lgan taqdirda, odam dunyoqarashida ba'zi o'zgarishlarga duch kelishi mumkin. Hamma ham bunga tayyor emas va buni xohlamaydi, chunki bunday o'zgarishlar uning barqarorligini, o'zi, boshqa odamlar haqidagi fikrlarini buzadi, shuning uchun odam o'zini ta'sir qilishdan himoya qiladi.

Har qanday aloqa ta'siri tahdid solmasligi tushunarli. Aksincha, olingan ma'lumotlar ijobiy bo'lgan, odamning pozitsiyasini mustahkamlaydigan, unga

hissiy qoniqish baxsh etadigan holatlar juda ko'p. Shunday qilib, inson foydali va zararli ma'lumotlarni taniy olishi kerak. Buni qanday qilish mumkin?

To'siqlar paydo bo'lishiga rioya qilaylik. Odamlarning muloqotidagi nutq ta'sir o'tkazishning asosiy usuli hisoblanadi. Agar tinglovchi iloji boricha ma'ruzachiga ishonsa, u ma'ruzachining fikrlarini to'liq qabul qiladi, shu bilan birga o'zini ma'ruzachi ta'siridan himoya qiladi, tinglovchi ishonchini juda ehtiyotkorlik bilan "qo'yib yuboradi". Binobarin, har bir ma'ruzachi qarshi psixologik faoliyatga duch kelganda ilhomlantiradi va ta'sir qilmaydi, bu esa aloqa to'siqlarining paydo bo'lishi uchun asosdir. Ushbu to'siqlarga quyidagilar kiradi: qochish, hokimiyat, tushunmovchilik. Shunday qilib, ta'sirlanishdan himoya qilish usullari quyidagilardir:

- ta'sir qilish manbalari bilan aloqa qilishdan saqlanish;
- o'z madaniyati, mantig'i, uslubi, tili va chet tilini, semantik maydon, uslub va mantiqni noto'g'ri tushunishga yo'naltirish.

Shunga ko'ra, to'siqlarni engib o'tish uchun quyidagilar zarur:

- aloqa sherigining e'tiborini jalb qilish va ushlab turish;
- suhbatdoshning vaziyatini, so'zlarini, his-tuyg'ularini va mantig'ini tushunishni aniqlashtirish uchun universal qayta aloqa mexanizmidan foydalaning;

Interaktiv tomonga qarab, tadqiqotchilar aloqa jarayonida har xil turdagi o'zaro ta'sir holatlarini o'rganadilar. O'zining eng umumiy ko'rinishida Deutch tomonidan taklif qilingan ikkitomonlama raqobat va hamkorlikka bo'linishni ajratib ko'rsatish mumkin. Kuzatish orqali turli xil o'zaro ta'sirlarni olish mumkin. R. Beyls tomonidan ishlab chiqilgan eng taniqli kuzatuv sxemalaridan birida quyidagi toifalar ajratilgan bo'lib, ular yordamida o'zaro ta'sirni tavsiflash mumkin: muammoni bayon etish sohasi, muammolarni hal qilish sohasi, ijobiy his-tuyg'ular maydoni, salbiy his-tuyg'ular maydoni. Muloqotning interaktiv tomonini hisobga

olgan holda, o'zaro ta'sir yuzaga keladigan vaziyatning parametrlari va xususiyatlarini hisobga olish kerak. Hozirgi vaqtda vaziyat parametrlari kommunikatsiyani tahlil qilish uchun boshlang'ich nuqtasi bo'lib xizmat qiladigan vaziyatli yondashuv tobora rivojlanib bormoqda.

Nazorat savollari:

1. kommunikatsiyada vakolatni rivojlantirish
2. muloqotning shaxsiy sub'ekt-sub'ekt tomonlarini va ushbu jarayonning sub'ekt-ob'ekt tarkibiy qismlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan barcha vositalar to'plami
3. insonning muomaladagi vakolati
4. shaxslararo idrok etish, shaxslararo muomala va shaxslararo o'zaro munosabatlar

3-mavzu. Zamonaviy metodlarni o'rganib chiqish. Talaba bilimni nazorat qilish va baholash.

1-kichik guruh uchun munozara materiallari.

Refleksiya (lot. "reflexio" – ortga qaytish, aks etish):

kishining o'z xatti-harakatlari, ularning asoslarini tushunib yetishi, fahmlashga qaratilgan nazariy faoliyati; bilishning alohida faoliyati; shaxsiy kechinmalari, his-tuyg'ulari va o'y-xayollari mohiyatini fikrlash orqali anglash), o'z-o'zini tahlil qilishi.

Barcha ta'lim turlari kabi interfaol ta'lim ham ustuvor

tamoyillarga ega: 1. Mashg'ulot – ma'ruza emas, balki jamoaning umumiy ishi.

2. Guruhning tajribasi pedagogning tajribasidan ko'p.

3. Talabalar yosh, ijtimoiy mavqe va tajribaga ko'ra o'zaro teng.

4. Har bir talaba o'rganilayotgan muammo yuzasidan o'z fikrini aytish huquqiga ega.

5. Mashg'ulotda talaba shaxsi tanqid qilinmaydi (fikir tanqid qilinishi mumkin).

6. Bildirilgan g'oyalar talabalarning faoliyatini boshqarmaydi, balki fikrlash uchun axborot (ma'lumot) bo'lib xizmat qiladi

O'rganilgan materialni muhokama qilish uchun savollar:

1. Ta'lim jarayonida zamonaviy yondashuvlar, ularning maqsad va vazifasi.
2. O'qitishning interfaol metodlari. Pedagogik texnologiya

faniga asos solgan olimlar.

3. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan noan'anaviy ta'lim usullari. 4. Ularning faoliyat, ijtimoiy hodisa, nazariy fan, o'quv fani, ta'lim-tarbiya tizimi, ta'lim-tarbiya jarayoni, xususiy fanlarni o'qitish texnologiyalari, turli fanlar bilan bog'liqligi va ilmiy-tadqiqotlar sohasiga xos ko'rinishlari.

2-kichik guruh uchun munozara materiallari.

Bolonya tizimining asosiy maqsadi ijtimoiy subyektlar tomonidan oliy ma'lumot olish imkonini kengaytirish, Yevropa oliy ta'limining sifati va samaradorligini istiqbolli oshirish, talabalar hamda o'qituvchilarning harakatchanligi, faolligini rivojlantirish, shuningdek, akademik daraja va boshqa kasbiy malakalarning mehnat bozoriga yo'naltirgan holda oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini ish bilan muvaffaqiyatli ta'minlashdan iborat. Mazkur tizimni qabul qilgan mamlakatlar oliy kasbiy ta'limni zamonaviylashtirish, oliy o'quv yurtlarining Yevropa komissiyasi tomonidan moliyalashtiriladigan turli loyihalarda teng huquqlilik, hamkorlik asosida qatnashish, talabalar va o'qituvchilarni o'zaro akademik almashtirish uchun yangi imkoniyatlarga ega bo'lmoqdalar.

Tizimning umumiy asoslari Bolonya shahrida imzolangan deklaratsiyada o'z ifodasini topgan. Ular quyidagilardan iboratdir:

1. Diplom ilovasiga ko'ra fuqarolarni ishga samarali joylashtirish, Yevropa oliy ta'lim tizimining xalqaro raqobatga bardoshlilikini oshirish imkoniyatini yaratadigan o'zaro muvofiq keluvchi akademik darajalar tizimni qabul qilish.

2. Ikki sikli: tayyorgarlik va bitiruv ta'limiga o'tish.

Ta'limning birinchi sikli uch yil davom etadi. Ikkinchi sikl esa magistrlik va doktorlik darajalarini olish uchun yo'naltiriladi.

3. Keng ko'lamda talabalar almashuvini qo'llab-quvvatlash uchun mashaqqatli sinov birliklarini qayta topshirishning Yevropa tizimiga o'tish. Mazkur tizim talabalarning o'rganiladigan fanlarni tanlash huquqiga ega bo'lishlari uchun imkoniyat yaratadi. Buning uchun asos sifatida "Umr bo'yi ta'lim olish" konsepsiyasi doirasida qo'llash imkonini beradigan tizim - YESBT (Yevropa sinov birliklari tizimi)ni qabul qilish taklif etiladi.

4. O'qituvchilar almashuvini rivojlantirish. Yevropa hududida ishga sarflanadigan vaqt davrini inobatga olgan holda o'qituvchilar va b. xodimlar almashuvini kengashtirish. Transmilliy ta'lim standartlarini o'rnatish.

O'rganilgan materialni muhokama qilish uchun savollar:

1. Bolonya tizimining asosiy maqsadi
2. Tizimning umumiy asoslari
3. Ta'limning birinchi sikli
4. Ta'limning ikkinchi siklining jihatlari.

“Kommunikativ tilshunoslik” moduli bo'yicha

GLOSSARIY

KOMMUNIKATIV TILSHUNOSLIKKA OID TERMINLARNING QISQACHA IZOHLI LUG‘ATI

AkkumulyatsiY. Biror tilda aktiv ishlatiladigan so‘z, ibora va sh.k. ta’sirida xuddi shunday so‘zlarning boshqa tilda ham aktiv ishlatila boshlashi.

Amorf tillar. Affikslarga ega bo‘lmagan, so‘zlar orasidagi grammatik aloqalar bitishuv yo‘li bilan yoki yordamchi so‘zlar vositasida ifodalanadigan tillar. Mas., xitoy tili.

AmfiboliY. Ikki xil talqin etish, ikki ma’noda tushunish mumkin bo‘lgan jumla (gap). Og‘zaki nutqda amfiboliya intonatsiya va pauza yordamida bartaraf qilinadi.

Avtomatik tarjima – mashinaviy tarjima. Bu kibernetika fanining kashfiyoti bo‘lib, matematik mantiq asosida til materiallarini dasturlashtirishga asoslangan. Avtomatik tarjima faqat bir ma’noli so‘zlar va bir xil grammatik tuzilishga ega tillardan tarjimadagina muvaffaqiyat keltirish mumkin. U so‘zlarni o‘z o‘rnida tarjima qilib qo‘yadi – keyin ular asosida qayta gap tuzish kerak bo‘ladi. Bu ikkinchi ish bo‘ladi. Avtomatik tarjima ijodiy tarjimaning o‘rnini bosolmaydi.

Avtosemantik gap. Mustaqil gap, grammatik jihatdan boshqa gap bilan bog‘lanmagan, kommunikativ jihatdan tugallangan gap.

Aforizm. Ixcham shaklli, chuqur mazmunli, muallifi aniq gap: *Oz demak hikmatga bois, oz yemak sihatga bois.* (Navoiy)

BMT rasmiy tillari – arab, xitoy, ingliz, fransuz, rus, ispan tillari BMTning rasmiy tillari hisoblanadi

Belgili tarjima strategiyasi biror tildagi belgi (so‘z yoki so‘z birikmalari)dan ikkinchi tildagi belgiga o‘tishni ko‘zlaydi.

Bilingvizm (lotincha: bu – ikki, lingvia – til) – ikki tillilik, zullisonaynlik.

Ehtimoliy bashorat qilish strategiyasi asliyat tili chiqishida paydo bo‘luvchi matnning lingvistik tarkibiy qismlarining tarjimon tomonidan ertaroq aniqlanishidan iborat. Ehtimoliy bashorat strategiyasi tarjima adabiyotlarida asosan fe‘l so‘nggida turuvchi konstruksiyalar yoki tayanch ot tushunchasi ma‘noli guruhning so‘nggida joylashgan vaziyatlar uchun qo‘llanishi mumkin bo‘lgan strategiya sifatida ta‘riflanadi.

Ekstralingvistik bashorat strategiyasi sinxron tarjimonning ko‘rgazmali-tematik oriyentatsiyasi, ya‘ni sinxron tarjimon matni tarjima tilida adekvat yaratish uchun ega bo‘lishi lozim bo‘lgan ko‘rgazmali bilimlar bilan chambarchas bog‘liq.

Ekvivalent (lot.: biror narsaga har jihatdan teng bo‘lgan, uning o‘rnini bosa oladigan narsa; teng ma‘noli, teng qiymatli) – tarjimaning asliyatga har jihatdan muvofiqligi. Ba‘zida kontekst ichidagina bir-biriga mos keladigan, bir-birining o‘rnini qoplaydigan so‘z va so‘z birikmalari ham shartli ravishda ekvivalentlik maqomida bo‘ladi. Ikki tilda kontekstsiz ham ma‘nolari bir-biriga o‘xshash bo‘lgan maqol, matal va iboralar ham ekvivalent birikma deb yuritiladi.

Ekvivalentsiz leksika – tarjima tilida muqobili bo‘lmagan asliyat tilidagi til birliklari.

Gap bo‘laklarining tartibi. Gap bo‘laklarining o‘zaro ma‘lum grammatik qonun-qoida asosida, ma‘lum sintaktik, semantik, stilistik qiymati bilan bog‘liq holda joylashuvi. Gap bo‘laklari tartibining ikki turi bor: 1) to‘g‘ri tartib, 2) teskari tartib yoki inversiY.

Gapning grammatik (sintaktik) strukturasi. Gapning uni hosil etgan sintaktik elementlardan (komponentlardan) iborat strukturasi.

Interpretatsiyalash – sharhlash, izohlash, talqin qilish, tushuntirib berish, ochish: biror-bir fikrning ma‘nosini ochish, u yoki bu matni izohlash demakdir.

Inversiya. Ma'lum stilistik, semantik maqsad va boshqa sabab bilan sintaktik konstruktsiya komponentlari odatdagi (to'g'ri) tartibining o'zgarishi. Mas., *u ketdi* (to'g'ri tartib) – *ketdi u* (teskari tartib, inversiya). *Kecha keldi* (to'g'ri tartib) – *keldi kecha* (inversiya) va b.

Izohli tarjima – o'quvchiga tushunarli bo'lsin uchun tarjimada ba'zi so'z va tushunchalarni izohlab ketish. Asliyat o'quvchisiga shundog'am tushunarli bo'lgan so'z, tushuncha yoki tashbeh tarjima o'quvchisiga yetarli darajada tushunarli bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun bunday hollarda tarjimonlar ba'zida qo'shimcha izoh berib o'tadilar.

Kalkalash. O'zga tilning leksik, frazeologik birliklarining modellari asosida o'z til elementlaridan foydalanib so'z yoki frazeologik birliklar hosil qilish.

Kompensatsiya (lotincha: tovon, badal, o'rnini qoplash) – tarjimonning tarjima jarayonida qurbon berilgan bir tilga xos bo'lib, ikkinchi tilga ko'chirish qiyin bo'lgan ko'p ma'noli so'z, ibora yoki badiiy san'atlarning o'rnini boshqa biror vosita bilan to'ldirishga urinishi, boshqacha aytganda, tovon to'lashi.

Kompressiya strategiyasi deganda qisqaroq/zichroq shakl berish maqsadida dastlabki matnni o'zgartirish tushuniladi. Kompressiya strategiyasi axborotni haddan ziyod ko'pligida samara beradi, bunda bir qator ma'no guruhlarida takrorlanish kuzatiladi yoki bitta ma'no qismi boshqasidan kelib chiqadi.

Kutish strategiyasi – to'g'ri qaror qabul qilish uchun ko'proq va kengroq ravishda kontekstga ega bo'lish yoki tanishishdir. Kutish strategiyasi dunyo tarjima amaliyotida ma'noli fe'l gapning so'ngida keluvchi tillardan tarjimalarda tez-tez qo'llanadi.

Muqobil (arabcha: qarshi, zid) – bu so'zning javob bo'luvchi, javoban amalga oshirilgan; teng, barobar, to'g'ri keladigan ma'nolari

ham bor. Tarjimashunoslikda bu soʻz aynan teng, barobar; mos, muvofiq maʼnosida qoʻllanadi.

Pragmalingvistik kompetensiya – muayyan bir soʻz yoki iboralar «maʼnosining xususiy ottenkalari»ni bilish.

Realiya (lotincha: narsaga, buyumga oid) – u yoki bu millatga xos soʻz va tushunchalar (milliy xos soʻzlar). Realiyalar xalqning milliy xususiyatini ifodalab, badiiy asarda milliy koloritni yuzaga chiqaradi.

Rema – “yeski”, “maʼlum boʻlgan xabar”, xabardor qiluvchi maʼlumot

Sinxron tarjima – ogʻzaki tarjima turlari orasida eng murakkabi boʻlib, mazkur turdagi tarjimada maxsus jihozdan foydalanib tarjima amalga oshiriladi. Bu notiq nutq soʻzlayotgan chogʻida tarjimonning uni boʻlmasdan uzluksiz nutq mazmunini tinglovchilarga yetkazib berishning ogʻzaki tarjima usulidir. “Sinxron tarjima” atamasi tarkibidagi “sinxron” soʻzi yunon tilidan olingan, “syn” – birgalikda, “cronos” – vaqt, yaʼni (*synchronos*) “bir paytda”, “bir vaqtga mos kelish”, “bir-biriga mos ravishda, ayni bir vaqtda sodir boʻlgan yoki boʻladigan”, “sinxronizmga, sinxronlikka tegishli” maʼnolari bilan sohaning muhim atamalaridan biri sifatida dunyoning bir necha tiliga oʻzlashib olgan.

Sinxronist – nutqni notiq bilan ketma-ket tarjima qilib boruvchi tarjimon.

Sinxronizm – ikki yoki bir necha hodisa yoki jarayonning bir vaqtda aniq moslashuvi, baravar sodir boʻlishi.

Sinxronlashtirish – ikki yoki undan ortiq takrorlanuvchi jarayondagi unsurlarning oʻzgarishsiz vaqt oraligʻida bir-biriga nisbatan moslashtirilishi (masalan, sinxron tarjimada notiq bilan tarjimon nutqi) demakdir. Dunyoning ayrim tillari (masalan turk tilida sinxron tarjima “simultane çeviri” deyiladi (lat. “simul” va fr.

“simultane” soʻzining maʼnosi “bir paytda”, “bir vaqtning oʻzida”, “çeviri” soʻzi esa sof turkcha “tarjima”dir).

Sinxron tarjima strategiyasi – sinxron tarjima vazifalarini amalga oshirish uslubi boʻlib, bu maʼruzachining madaniy va shaxsiy xususiyatlarini, baza darajasini, til ustkategoriyalari va ostkategoriyalarini hisobga olgan holda xabar yuboruvchining kommunikativ maqsadini asliyat tilidan tarjima tiliga adekvat tarzda yetkazib berishdan iborat.

Sotsiopragmatik kompetensiya – sinxron tarjimada etiket, funksional uslub va x.k.larni bilish.

Soʻzma-soʻz tarjima – hech narsani almashtirmasdan yoki qayta guruhlashtirmasdan, soʻzni soʻz bilan tarjima qilish. Tarjimada soʻzni emas, maʼnoni berish muhim. Shuning uchun soʻzma-soʻz tarjimadan qochishga daʼvat qilinadi. Lekin baʼzida soʻzma-soʻz tarjima qilish imkoniyati ham mavjud boʻladi, yaʼni asliyat aynan – soʻzma-soʻz tarjima tiliga koʻchadi.

Stolling strategiyasi – bu tarjima materialini yetkazishni sekinlashtirish yoki oʻta uzayib ketgan pauzani toʻldirish uchun hech qanday yangilikni oʻzida aks etmagan tematik maʼlumotni takrorlash yoʻli bilan vaqtdan yutishga urinishdir.

Tarjimon (arabcha: tarjima qiluvchi) – bir tildagi ogʻzaki nutq yoki yozma matnni ikkinchi tilga tarjima qiluvchi kishi, mutarjim, tilmoch.

Tarjimon mahorati – tarjimonning tarjima qilishdagi ustaligi, mohirligi, sanʼatkorligi. Bunga har ikki tilni birday bilish, ijodkorlik isteʼdodi, tajriba va malaka orqali erishiladi.

Tarjimon (arabcha: tarjima qiluvchi) – bir tildagi ogʻzaki nutq yoki yozma matnni ikkinchi tilga tarjima qiluvchi kishi, mutarjim, tilmoch.

Tarjimon mahorati – tarjimonning tarjima qilishdagi ustaligi, mohirligi, san’atkorligi. Bunga har ikki tilni birday bilish, ijodkorlik iste’dodi, tajriba va malaka orqali erishiladi.

Tema – “yeski”, “ma’lum bo’lgan xabar”, kommunikatsiyaning boshlang’ich nuqtasi.

Terminlar tarjimasi – ilmiy tarjimaning asosiy muammolaridan biri. Terminlar tarjimasida quyidagi usullar qo’llanadi: 1. Muayyan termin tarjimaga aynan ko’chadi: tipologiya, romantizm, realizm, astronomiya, kompyuter. 2. Tarjima tilidagi muqobili bilan almashtiriladi. 3. So’zma-so’z tarjima qilinib olinadi: ekvivalent – teng qiymatlilik, integral – jamlovchi. Terminlar tarjimasidagi quyidagi usullarni esa oqlab bo’lmaydi: 1. Terminni tasviriy yo’l bilan tarjima qilish: epigraf – sarnaqsh, prolog – sarahbor, kolorit – nash’u namo, romantik – tantanavor-mahobatli. 2. Ma’nosidan kelib chiqib, terminni sharhli-izohli tarjima qilish: tipologiya – qiyosiy-qoliplovchi sharh, akademik uslub – jiddiy sipo uslub, intim – lisoniy-botiniy. 3. Zamonaviy terminlarni qadimiy shakli bilan almashtirish: matematika – riyoziyot, botanika – nabotot, astronomiya – ilmi hay’at, astrologiya – ilmi nujum. 4. Yangi atamalar yasash: ekstrasensorika – sehrshunoslik, psixolog – ruhiyatshunos, kafedra – minbargoh, fakultet – kulliyot. 5. Terminlar tarjimasida har xillikka yo’l qo’yish, ya’ni ularni sinonimlari bilan tarjima qilish: zamon va makon – fazo va vaqt – makon va vaqt; ko’rsatma – ko’rgazma – ko’rgazuv – ko’rsatuv.

Urinish va xato strategiyasi – muayyan tanlov mezonlariga javob bermaydigan variantlarni rad etish yo’li bilan muayyan tartibda maqbul qarorga yaqinlashish strategiyasi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

I. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar', №11.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston, 2016. - 56 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: O'zbekiston, 2017. - 48 b
4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – 488 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

5. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2018.
6. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to’g’risida”gi O’RQ-637-sonli Qonuni.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabr “Chet tillarni o’rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-1875-sonli qarori.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyun “Oliy ta’lim muasasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-4732-sonli Farmon
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Harakatlar strategiyasi to’g’risida”gi 4947-sonli Farmoni.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 aprel "Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-2909-sonli qarori.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentabr “2019-2021 yillarda O’zbekiston Respublikasini innovasion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O’zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-5729-son Farmoni.
13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 iyun “2019-2023 yillarda Mirzo Ulug’bek nomidagi O’zbekiston Milliy universitetida talab yuqori bo’lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatini rivojlantiri chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-4358-sonli Qarori.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy yetish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.
15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.
16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
17. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabr “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli qarori.

II. Maxsus adabiyotlar

18. Avliyakov N.X., Musayeva N.N. Modulli o‘qitish texnologiyalari. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2007. – 97 b.
19. Ganiyeva M.A., Fayzullayeva D.M. Keys-stadi o‘qitishning pedagogik texnologiyalari to‘plami / Met.qo‘ll. “O‘rtamaxsus, kasb-hunar ta’limi tizimida innovatsion texnologiyalar” seriyasidan. – T.: TDIU, 2013. – 95 b.
20. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar / Amaliy tavsiyalar. – T.: “Iste’dod” jamg‘armasi, 2008. – 180 b.
21. Olimov Q.T. Pedagogik texnologiyalar. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2011. – 275 b.
22. Ro‘ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi / Metod.qo‘ll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013. – 115 b.

Qo‘shimcha adabiyotlar

23. Sayfurov D. Malaka oshirish tizimida masofaviy ta’limni tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari // Kasb-hunar ta’limi j. – T.: 2002. - №5-6. – 28-29-b.
24. Sayfurov D. Masofadan o‘qitish tizimining shakllanishi va rivojlanishi // Kasb-hunar ta’limi j. – T.: 2004. - №6. – 16-20-b.
25. Fayzullayeva D.M., Ganiyeva M.A., Ne‘matov I. Nazariy va amaliy o‘quv mashg‘ulotlarda o‘qitish texnologiyalari to‘plami / Met.qo‘ll. O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limida innovatsion ta’lim texnologiyalari seriyasidan – T.: TDIU, 2013. – 137 b.
26. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.
27. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003. – 172 b.

IV. Internet saytlar

1. <http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi
2. <http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi
3. <http://bimm.uz> – Oliy ta’lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil yetish bosh ilmiy-metodik markazi
4. <http://ziyonet.uz> – Ta’lim portali ZiyonET
5. <http://www.iranmiras.org>
6. [http:// www.irandoc.ac.ir](http://www.irandoc.ac.ir)